

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ»**

**Студентки 2 курсу, 3-м групи,
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»**

**Мосійчук
Катерини
Олександрівни**

**Науковий керівник
д.е.н., професор**

**Запатріна
Ірина
Вікторівна**

**Гарант освітньої програми
завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д. е. н., професор**

**Чугунов
Ігор Якович**

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ	
1.1. Економічна сутність людського потенціалу та тенденції його розвитку	6
1.2. Державне фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою	10
РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ	
2.1. Бюджетно-податкові інструменти та важелі фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу	17
2.2. Оцінка впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу	26
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	
3.1. Суспільні фінанси у забезпеченні пріоритетних напрямів розвитку людського потенціалу	33
3.2. Диверсифікація джерел фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в умовах трансформації економіки	39
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі реформування вітчизняної економіки в цілому та бюджетної системи зокрема існує потреба у пошуку невикористаних резервів та оптимальних шляхів для ефективного довгострокового розвитку України. Одним із таких резервів є людський потенціал, який забезпечує реалізацію і супроводження процесів, що відбуваються у фінансово-економічному та суспільному житті. Наразі людський потенціал характеризується недостатнім рівнем розвитку, що потребує активізації фінансової політики у даній сфері.

Людський потенціал є складовою фінансового потенціалу, необхідність зміцнення якого актуалізує питання формування фінансового забезпечення людського потенціалу для впровадження системи ефективного розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів, підвищення результативності їх використання.

Доцільним є розробка комплексного підходу до формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу вітчизняної економіки, підвищення результативності виконання бюджетних програм, удосконалення механізму розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи. Система фінансового забезпечення людського потенціалу має адаптуватись до структурних змін бюджетної, податкової, соціальної політики, інституційної динаміки макроекономічного середовища.

Питанням фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу присвячені праці вітчизняних вчених: Л. Баранник, Т. Боголіб, О. Васирика, В. Гейця, І. Запатріної, Л. Лисяк, Е. Лібанової, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, О. Макарової, Д. Полозенка, В. Федосова, І. Чугунова, А. Чухна та інших.

Зазначене свідчить про актуальність випускної кваліфікаційної роботи та обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту та предмету дослідження.

Метою дослідження є розкриття теоретичних та удосконалення методологічних засад фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в умовах соціально-економічних перетворень.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- розкрити економічну сутність людського потенціалу;
- узагальнити та систематизувати досвід формування та реалізації механізму державного фінансового забезпечення людського потенціалу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою;
- удосконалити підходи до визначення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу як форми реалізації бюджетної політики
- здійснити оцінку впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу;
- удосконалити підходи до визначення ролі суспільних фінансів у формуванні людського потенціалу;
- розвинути положення щодо підвищення ефективності бюджетної складової системи її фінансового забезпечення.

Об'єктом дослідження є система фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

Предметом дослідження є теоретичні і практичні питання формування механізму фінансового забезпечення людського потенціалу як вагомого інструменту впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність методів і підходів, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті економічної сутності людського потенціалу та тенденцій його розвитку. За допомогою порівняльного та факторного методів узагальнено та систематизовано досвід формування та реалізації механізму державного фінансового забезпечення людського потенціалу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою. Методи наукового абстрагування та синтезу застосовувалися при визначенні напрямів удосконалення державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в умовах трансформації економіки.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти з питань фінансової та соціальної політики, статистичні та аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення дослідження.

У першому розділі досліджено теоретичні засади державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу, розкрито економічну сутність людського потенціалу, узагальнено та систематизовано досвід формування і реалізації механізму державного фінансового забезпечення людського потенціалу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою.

У другому розділі досліджено фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні. Удосконалено підходи до визначення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу як форми реалізації бюджетної політики. Здійснено оцінку впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу

У третьому розділі визначено напрями удосконалення державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в умовах трансформації економіки. Удосконалено підходи до визначення ролі суспільних фінансів у формуванні людського потенціалу. Розвинуто положення щодо підвищення ефективності бюджетної складової системи її фінансового забезпечення.

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Економічна сутність людського потенціалу

Поняття людський потенціал є складною структурно-системною категорією, результатом і мірою використання можливостей певного індивіда у розвитку суспільства і самої людини. Усі складові потенціалу існують і реалізуються за певної діяльності головного елемента суспільства – людини, у соціальній сутності, у свідомості і поведінці.

В чинній редакції Стратегії «Європа – 2020» багато пунктів пов'язані саме з розвитком людського потенціалу (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Цілі стратегії «Європа – 2020», пов'язані з розвитком людського потенціалу

Розумне зростання		Інклюзивне зростання	
Інновації	Освіта	Зайнятість та кваліфікація	Боротьба з бідністю
Європейська ключова ініціатива «Інноваційний союз» для покращання рамок умов та доступу до фінансування НДДКР, інновацій з метою посилення інноваційних ланцюгів та прискорення інвестування в ЄС	Європейська ключова ініціатива для вдосконалення функціонування систем освіти та підвищення міжнародної привабливості європейської вищої освіти	Європейська ключова ініціатива «Порядок денний для створення нових робочих місць та кваліфікації» для модернізації ринків праці шляхом підвищення мобільності трудових ресурсів та розвитку навиків, що сприяють успішному працевлаштуванню	Європейська ключова ініціатива «Європейська платформа по боротьбі з бідністю» для соціального та територіального згуртування, для людей, що проживають в бідності чи виключені з життя суспільства, аби вони жили достойно і були активними членами суспільства

Концепція людського розвитку є ключовою для досягнення визначеної ЄС мети створення економіки знань, інформаційного суспільства, підвищення конкурентоспроможності в умовах глобалізації.

Формування сучасної ефективної системи розвитку людського потенціалу є актуальною проблемою для всіх найбільш розвинутих країн світу. Але, як зазначає В. Мау, пошук оптимальної моделі розвитку людського потенціалу повинен враховувати накопичений досвід мінімальною мірою, адже ефективних систем, що відповідають сучасним викликам, не існує. Більше того, на думку автора, країна, яка зможе сформувати сучасну ефективну модель розвитку людського потенціалу, отримає суттєву перевагу в постіндустріальному світі. В сучасних розвинутих країнах складові людського потенціалу являють собою зону взаємодії не лише соціальних, але і фіскальних, інвестиційних та політичних чинників. Для розвитку людського потенціалу необхідно розв'язати такі проблеми: по-перше, знайти можливість виділити додаткові бюджетні ресурси на підтримку працівників пріоритетних сфер економічної діяльності та груп населення, по-друге, здійснити структурні реформи в цих сферах економічної діяльності. Ці два кроки невіддільні один від одного, адже збільшення обсягів фінансування без структурних реформ може створити ризики та призвести до негативних наслідків. За умов глобалізації та інтеграції в ЄС, коли затребуваним є транснаціональне партнерство держави та бізнесу, регулювання розвитку людського потенціалу залишається прерогативою держави, але єдина система оцінки реалізації Стратегії не може застосовуватися в усіх країнах через різні рівні їх соціально-економічного розвитку.

Людський розвиток є однією з оціночних та прогнозних характеристик суспільства чи певної країни, інструментом оцінки її соціально-економічного становища. Наявність певного рівня людського розвитку в країні не означає того, наскільки повно він буде реалізований, адже не лише для формування, а й для реалізації людського потенціалу потрібні умови, що можуть бути як сприятливими, так і несприятливими. Серед відповідних умов виокремлюються

насамперед фінансові ресурси, які дають змогу людині ефективно діяти в суспільстві.

В цілому, матеріальне становище чинить вплив на різні аспекти життєдіяльності суспільства та на людський розвиток, а саме: високі стандарти споживання в суспільстві (у кількісному та якісному аспектах) спонукають до розвитку промислового та сільськогосподарського виробництва на якісно новому рівні; високоосвічене населення створює найбільш вагомий потенціал для модернізації економіки, в т. ч. через розвиток науки; домогосподарства, забезпечені умовами для розвитку, більш схильні до високого рівня трудової діяльності у економічно активному віці, піклуються про здоров'я своїх дітей, створюючи тим самим фундамент здорової та життєздатної нації; вищий рівень добробуту домогосподарств звільняє державні фінанси від необхідності масової соціальної підтримки і дозволяє зосередити кошти на допомозі лише вразливим верствам населення та окремим домогосподарствам, що опинилися у складних обставинах; домогосподарства інвестують як у власний розвиток, так і у розвиток економіки; фінансово спроможні домогосподарства будують чи інвестують у будівництво житла, розвиваючи тим самим відповідну галузь.

Відповідно до різних сучасних підходів розвиток людського потенціалу – це процес удосконалення можливостей людини, задоволення його матеріальних і духовних потреб; мотивації і стимулювання до досягнення поставлених цілей, що забезпечують сталий розвиток як окремих особистостей, так і суспільства в цілому; прав на отримання і нагромадження знань, адекватного споживання суспільного доходу, а також забезпечення соціалізації і самовираження особистості шляхом трудової діяльності. Таким чином, розвиток людського потенціалу відображає системність економічних відносин між людьми у процесі відтворення зміцнення, мобілізації, удосконалення та реалізації їх здібностей, нагромаджених засобів, запасів своїх різноманітних можливостей і включення у суспільно-корисну діяльність за певних інституційних умов соціально-економічного середовища з метою досягнення певних цілей [75, с.142].

Людський потенціал (індивіда, соціальної групи, країни тощо) як величина відносна визначається як характеристиками самого суб'єкта як особистості (внутрішні), так і характеристиками зовнішніми, які його оточують, з якими він взаємодіє у процесі діяльності. Серед зовнішніх чинників розвитку людського потенціалу є об'єктивні і суб'єктивні.

Таким чином, складові компоненти людського потенціалу формуються на первинному (індивідуально-особистістному) рівні, вторинному (регіонально-суспільному) рівні завдяки функціонуванню певних галузей та на третинному - глобальному рівні завдяки об'єднанню держав у вирішенні певних завдань та існуванню наддержавних інститутів. Зокрема, на первинному рівні – потенціал здоров'я, початковий освітній потенціал, демографічний потенціал, культурний потенціал формується завдяки зусиллям самої людини та оточуючого середовища; на вторинному він виступає як трудовий потенціал, інтелектуальний потенціал, інноваційний потенціал, соціальний потенціал, на третинному – міграційний та інтернаціональний соціо-гуманітарний потенціал.

Стимулювання розвитку людського потенціалу в Україні потребує гармонізації розвитку виробництва і соціальної сфери. З цією метою важливо дотримуватися такого методологічного положення: економічне зростання має розглядатися не як самоціль, а як засіб досягнення цілей у сфері розвитку людського потенціалу, тобто воно є засобом досягнення соціальних цілей. Це означає, що соціальні орієнтири стають визначальними при виборі різних сценаріїв державної політики економічного розвитку. З іншого боку, тільки високий рівень розвитку людського потенціалу здатний стати фактором, що забезпечуватиме економічне зростання. Це означає, що домінантою державної політики розвитку людського потенціалу має стати створення такої його інтегрованої складової як інноваційний, творчо-діяльнісний потенціал, яка передбачає пріоритетний розвиток освіти і науки у невід'ємному взаємозв'язку з інноваційним розвитком економіки та визначає сучасні домінанти фінансового забезпечення його розвитку у практичній площині. Це потребує, по-перше, консолідації наукових досліджень спеціалізованих вищих

навчальних закладів з реальним сектором економіки та органами державного управління із спрямуванням їх зусиль на розробку прикладних аспектів та підготовку кадрів для загальних потреб і, по-друге, - інтеграції потенціалу науково-дослідних інститутів з провідними університетами країни та зарубіжжя, із зосередженням зусиль на розробку проривних інновацій та розвитку інноваційного процесу шляхом залученням різноманітних джерел фінансового забезпечення. Це дозволить сконцентрувати та ефективніше використовувати обмежені кошти бюджету у пріоритетних галузях (освіта, наука, охорона здоров'я, культура) та пріоритетних напрямках розвитку людського потенціалу (розвиток прикладних та теоретичних досліджень науки про людину, суспільство, високотехнологічних виробництв) в умовах становлення економіки знань.

Викладений підхід до розуміння сутності, структури людського потенціалу та сучасних домінант його розвитку, може бути використаний у процесі розроблення та удосконалення принципів розуміння місця й ролі людини в суспільстві для повного комплексного розуміння процесів розвитку людського потенціалу та вироблення адекватної державної політики фінансового забезпечення цього процесу.

1.2 Державне фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою

Задіяння механізмів державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в країнах з розвинутою ринковою економікою має свої закономірні особливості, адже процеси фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу на практиці відбуваються в специфічному інституційному середовищі кожної країни.

Загалом, світова практика визначає три найбільш розповсюджені моделі соціального розвитку держави - ліберальну, консервативну та соціально-демократичну (патерналістську). Ці моделі визначають ступень залежності індивіда від ринку та вплив держави на роль ринку та індивіда в соціальному

забезпеченні [5]. Водночас, незалежно від форми державного устрою та управління (унітарної чи федеративної), в кожній країні вагоме значення у фінансовому забезпеченні розвитку людського потенціалу залишається за публічними (суспільними) фінансами.

В країнах ЄС впродовж 2013–2017 рр. спостерігаються певні відмінності у структурі державних доходів та витрат. При цьому за досліджуваний період частка перерозподілу ВВП через бюджет у середньому становить понад 44 %, але серед різних країн коливається у досить широкому діапазоні. Найбільший показник серед країн ЄС за аналізований період спостерігається у Фінляндії – 53,3 %, найменший у Словаччині – 33,6 %. Динаміка частки доходів у загальному обсязі впродовж 2013–2017 рр. у країнах ЄС свідчить, що найбільше середнє значення цього показника за наведений період становлять податкові надходження (56,55 %), а у видатках переважають соціальні пріоритети (45,8 %) та оплата праці (21,5 %).

В розвинених країнах частка фінансування розвитку людського потенціалу в бюджеті займає досить суттєве місце. Наприклад, у Великій Британії частка федерації у фінансуванні освіти становить 33%, охорони здоров'я – 100%, соціального забезпечення – 79,9%. У Франції відповідно – 62,8%, 97,8% і 91,2%. Високий рівень витрат федеральних бюджетів за цими напрямками має Австрія. Зауважимо, що стратегічні напрями використання бюджетних коштів у розвинених країнах полягають не у зміні пропорцій галузевого і регіонального господарського розвитку та створення робочих місць, а у зміцненні конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках, насамперед у стратегічно важливих напрямках соціально-економічного розвитку суспільства. У Канаді, наприклад, такими напрямками є вища освіта, розвиток охорони здоров'я і надання соціальної допомоги (збільшення адресної допомоги сім'ям з дітьми) [66].

У 2017 р. частка податкових надходжень в Австрії, Бельгії, Італії, Кіпрі, Люксембурзі, Мальті, Фінляндії, Франції перевищила 25 %. У Бельгії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Фінляндії серед податкових джерел переважають прямі

податки. Понад 15 % у структурі державних доходів припадає на відрахування на соціальне страхування в таких країнах, як Австрія, Бельгія, Німеччина, Словенія, Франція. Щодо структури державних витрат, то в Австрії, Бельгії, Німеччині, Франції на соціальні пріоритети припадає понад 25 %, тоді як в Ірландії, Іспанії, Кіпрі, Мальті, Словаччині, Словенії, Естонії менше 15 % [66].

Також існує система податкових пільг та так званих послаблень чи звільнень від певних податків в якості стимулів для розвитку соціальних інвестицій підприємств, які здійснюються у вигляді добровільного спрямування частини прибутку на соціальні цілі, зокрема реалізації освітніх проектів та підтримки талановитої молоді, інститутів культури і мистецтва, охорони здоров'я тощо. Фактично соціальні інвестиції виступають важливим чинником забезпечення соціальної справедливості у перерозподілі доходів у суспільстві.

У розвинутих країнах Заходу в системі національних пріоритетів завжди відводили величезну роль освіті, як чиннику формування і розвитку людського потенціалу та економічного зростання.

Таким чином, сучасною тенденцією розвитку вищої освіти країн світу є диверсифікація джерел його фінансування. Процес диверсифікації джерел фінансування вищої освіти розпочався на початку 1980-х рр. у більшості країн світу. Так, починаючи з першої половини 1990-х рр. джерела і методи фінансування вищої освіти в різних європейських країнах значною мірою розширилися. Диверсифікація джерел фінансування вищої освіти відбувається також в Австралії, Данії, Фінляндії, Франції, Германії, Греції, Японії, Норвегії, Португалії, Іспанії, Великобританії, Сполучених Штатах, де закладам вищої освіти даних країн надано право знаходити додаткові джерела фінансування.

Таким чином, обсяг державного фінансування вищої освіти залежить від специфіки законодавчого, соціально-економічного стану кожної держави, від встановленої моделі національної освітньої системи. На нашу думку, основними принципами, які потрібно враховувати при удосконаленні фінансового забезпечення діяльності вітчизняних закладів освіти з метою впровадження зарубіжного досвіду в Україні, мають бути: рівнодоступність,

ефективність, достатність, відповідність сучасним світовим тенденціям, інноваційність. Дотримання цих принципів дасть змогу досягти достатнього рівня матеріального забезпечення як працівників навчальних закладів, так і студентів, оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів, розробку цільових програм підготовки фахівців, які мають особливе державне значення; 6) введення значних податкових пільг для осіб, що фінансово підтримують навчальні заклади; 7) удосконалення законодавства у сфері надання навчальними закладами платних послуг; 8) удосконалення законодавства у сфері стимулювання наукової та науково-технічної діяльності студентів та молодих учених, усебічна підтримка їх з боку держави.

У зарубіжних країнах існують різноманітні види і технології надання освітніх кредитів: такі, що надаються за участю держави; приватними банками на комерційній основі; власне сферою вищої освіти. Студентські позики доволі різноманітні: заставні позички з фіксованими платежами; заставні позички з прогресивними платежами; прогресивне оподаткування через податкову та страхову системи; відстрочена плата за навчання, податкові кредити [16]. Головна особливість податкового навчального кредиту полягає в тому, що його сума вираховується безпосередньо із суми існуючого податку на дохід за принципом один до одного. Тобто студент самостійно оплачує вартість свого навчання, а отримавши роботу, держава частково компенсує йому витрати, зменшивши суму податку з доходу.

У таких країнах, як Австралія, Великобританія, Нова Зеландія, Франція, широко розповсюджене банківське кредитування навчання. У більшості європейських країн існує система так званих пільгових кредитів для соціально вразливих верств населення. Умови надання кредитів суттєво відрізняються по країнах: пов'язано із скрутним матеріальним становищем сім'ї (Німеччина, Нідерланди), або кредити надаються всім бажаючим (Данія, Швеція, Великобританія). Як правило, підтримка студентів (у вигляді грантів або кредитів), перетворюється в один із стимулів підвищення якості отриманої освіти.

Таким чином, досвід високорозвинених країн свідчить, що державний сектор країн впливає на попит освітніх послуг за допомогою таких чинників, як надання студентам стипендій, субсидій і допомог, що стосуються оплати навчання, а також через загальну структуру регулювання приватної освіти.

Для розвитку освіти в Україні доцільно запровадити комплекс таких коротко- і довготермінових заходів: більш широко диверсифікувати джерела фінансування освіти; розширити межі пільгово-кредитного навчання всіх бажаючих і при наданні субсидій та грантів зважати не лише на доходи, а й на академічну успішність студента.

Наслідком змін у демографічній структурі європейських країн, які прогнозує ООН у звітах з людського розвитку, стане збільшення осіб пенсійного віку та витрат на охорону здоров'я, адже населення віком понад 65 років споживає послуг охорони здоров'я та медицини в 3,5 рази більше, ніж люди віком від 19 до 65 років. Так, до 2015 р. прогнозувалось від'ємне сальдо, зокрема у Німеччині — 0,1%, Естонії, Латвії — 2%, Болгарії — 0,4%, Румунії, Росії — 0,5%, Україні — 8%. Загальна чисельність населення віком від 65 років зросте у більшості країн: якщо у 2008 р. у Норвегії цей прошарок населення становив 14%, то у 2015 р. прогнозується 17%; у Канаді — відповідно 13,1 і 16,1%; Швеції — 17,1 і 20,1%; Японії — 19,7 і 26,1%; Німеччині — 18,9 і 23,3 %; Великій Британії — 16,1 і 18,1%.

Тому в багатьох країнах відбувається активне втручання уряду у цей процес. Наприклад, в Австралії, Ірландії, Люксембурзі існують дієві програми зі стимулювання народжуваності. В ряді європейських країн (Нідерландах, Норвегії, Ісландії, Швеції й Монако) такого виду допомоги не існує, натомість надають значні регулярні виплати. У деяких країнах (Сербія, Латвія) держава підтримує лише тих батьків, які народили другу, третю і більше дітей.

Зважаючи на важливу роль системи охорони здоров'я у формуванні та розвитку людського потенціалу, сучасні розвинуті країни активно здійснюють превентивні заходи задля зміцнення здоров'я населення. У країнах-лідерах за індексом людського розвитку (країни ЄС, Японія, США, Канада) збільшується

тривалість життя, забезпечуються своєчасна діагностика та лікування хвороб, зменшуються масштаби алкоголізму, впроваджується сімейна медицина, активно пропагується здоровий спосіб життя.

Слід звернути увагу на видатки зарубіжних країн на культуру. У середньому близько 75 % цих витрат у більшості країн здійснюється за рахунок коштів з регіональних і місцевих бюджетів (серед них - видатки на бібліотечну справу). Наприклад, із загальної структури витрат на культуру у Німеччині на фінансування соціально-культурних заходів припадає 45 %, у Швеції – близько 50 %. У Данії, Нідерландах, Швеції вагомою є частка витрат на бібліотеки – 41 %, 42 %, 39 % відповідно.

Слід зазначити, що механізм фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу у зарубіжних країнах є динамічним, відмічається стала тенденція до його змін. Так, поступово спостерігається зменшення впливу держави на галузі, диверсифікація джерел фінансування, зміни моделі управління та механізмів підтримки.

Особливістю останніх років є те, що більшість зарубіжних держав прагнуть не тільки створити необхідні умови для розвитку людського потенціалу на загальнонаціональному, регіональному рівнях, на підприємствах, стимулювати саморозвиток людини, а також об'єднати зусилля у цьому напрямі на наднаціональному (глобальному) рівні. Так, розробка та реалізація стратегічних напрямів розвитку людського потенціалу у країнах Європейського Союзу нерозривно пов'язана зі стратегічними напрямами соціально-економічного розвитку регіонів та зі змінами самої регіональної політики в Європі внаслідок економічної кризи, що загострила соціальні проблеми та спонукала до найбільш ефективного використання потенціалу регіону задля вирішення проблем у соціально-економічній сфері. У зв'язку з цим у кожній з країн ЄС кожна країна (регіон) розроблювала власний стратегічний програмний документ, виходячи з необхідності вирішення найбільш гострої проблеми та реалізації відповідних заходів у ході його реалізації.

В багатьох країнах здійснюється підтримка державою максимального рівня зайнятості та високої заробітної плати, які необхідні для підтримання та подальшої реалізації людського потенціалу. Так, в Європі оплата праці сягає 30% від вартості виробленого працівником продукту (від 5 до 30 євро за годину), у країнах пострадянського простору це співвідношення менше 5%.

Визначаючи характеристики розвинених країн можна констатувати, що до базових функцій держав входить регулювання доходів населення й створення передумов для високої якості життя. Це втілюється у високих видатках суспільства на заробітну плату (40–60 % ВВП); збалансованій системі доходів населення, які попереджують високу майнову диференціацію; розвиненій системі соціального захисту, видатки на яку становлять не менше 20–25 % ВВП; істотній частці соціальних видатків державного бюджету на охорону здоров'я (7–9 % ВВП) і освіту (4–6 % ВВП).

Досвід розвинутих держав свідчить, що сучасна концепція фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу повинна будуватись на принципах довгострокового стратегічного підходу; використання програмно-цільового підходу до вирішення проблем розвитку людського потенціалу на основі середньострокового бюджетування, створення умов для безперервного навчання і розвитку людини, профілактики захворювань, інноваційності, диверсифікації джерел, орієнтації на використання міжнародних норм та стандартів, які встановлюють економічні та соціальні права людини.

Таким чином, дієва державна політика розвитку людського потенціалу в зарубіжних країнах – результат функціонування розвинених інститутів громадянського суспільства та бюджетної (а у її складі – податкової) політики. Якщо розвинене громадянське суспільство значною мірою впливає на кінцевий результат всіх програм розвитку людського потенціалу на всіх рівнях і етапах їх реалізації, то бюджетна політика створює забезпечувально-стимулюючий вплив на всіх суб'єктів соціально-економічних відносин і таким чином сприяє розвитку людського потенціалу, як двоєдиного процесу його відтворення, зміцнення і включення у суспільно-корисну діяльність заради самої людини.

РОЗДІЛ 2. ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

2.1. Бюджетно-податкові інструменти та важелі фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу

Рівень фінансового забезпечення реалізації стратегічних завдань соціально-економічного розвитку українського суспільства в цілому і зокрема – розвитку людського потенціалу, як визначального рушійного чинника цього процесу, залежить від реального обсягу створення ВВП в країні. Між параметрами обсягу ВВП і його частки, що спрямовується на розвиток людського потенціалу, існує прямий і зворотний зв'язок. Цей взаємозв'язок полягає у наступному: кошти, які використовуються для розвитку людського потенціалу суспільства виділяються шляхом розподільчих і перерозподільних відносин функціонуючої фінансової системи, які і визначають матеріальну основу розвитку продуктивних сил суспільства, у тому числі і людського потенціалу за кількісними і якісними параметрами. Реалізація цього потенціалу у суспільному розширеному відтворенні генерує ВВП, величина якого залежить від результативності задіяних у цьому процесі виробничих ресурсів і зокрема – продуктивної спроможності людського потенціалу у їх складі, де людський потенціал виступає провідним фактором.

Таким чином, нарощування людського потенціалу (у його кількісному і якісному вимірі) є передумовою позитивного динамізму ВВП. Безумовно, взаємозалежність обсягу створення ВВП і продуктивною спроможністю людського потенціалу з позиції динамізму цих величин на перше місце (за темпом зростання) висувують зростання людського потенціалу як первинної умови, а зростання ВВП є результатом задіяння людського потенціалу в суспільному виробництві. Тобто розвиток людського потенціалу повинен відбуватися більш високими темпами, ніж зростання ВВП, що власне і зумовлює його збільшення. Провідна роль у розвитку людського потенціалу належить науці, що формує його інноваційну складову. Співвідношення темпів формування ВВП і обсягу фінансування науково-технічних робіт наведено у табл. 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Динаміка ВВП і обсягу фінансування науково-технічних робіт в Україні

Роки	ВВП		Фінансування науково-технічних робіт									
			Всього		у тому числі за джерелами фінансування							
	у факт. цінах, млн. грн.	реальний, у % до поперед. року	млн.грн.	у ВВП, %	бюджету		власних коштів		замовників		Інших джерел	
					млн.грн.	у ВВП, %	млн.грн.	у ВВП, %	млн.грн.	у ВВП, %	млн.грн.	у ВВП, %
2005	170070	105,9	2046,3	1,20	614,5	0,36	61,3	0,04	1262,9	0,74	107,6	0,06
2006	204190	109,2	2432,5	1,19	751,6	0,37	210,4	0,10	1344,8	0,66	125,7	0,06
2007	225810	105,2	2611,7	1,16	733,3	0,32	146,7	0,06	1616,7	0,72	115	0,05
2008	267344	109,6	3597,4	1,35	1070,7	0,40	228,5	0,09	2196,6	0,82	101,6	0,04
2009	345113	112,1	4251,7	1,23	1449,5	0,42	275,9	0,08	2383,6	0,69	142,7	0,04
2010	441452	102,7	5160,4	1,17	1711,2	0,39	338,5	0,08	2938,1	0,67	172,6	0,04
2011	544153	107,3	5164,4	0,95	2017,4	0,37	462,7	0,09	2564,2	0,47	120,1	0,02
2012	720731	107,9	6149,2	0,85	2815,4	0,39	521,1	0,07	2704,4	0,38	108,3	0,02
2013	948056	102,3	8024,8	0,85	3909,8	0,41	592,5	0,06	3390,1	0,36	195,4	0,02
2014	914720	84,9	7822,2	0,86	3398,6	0,37	629,4	0,07	3614,2	0,40	180	0,02
2015	1082569	90,1	8995,9	0,83	3704,3	0,34	872	0,08	4277,1	0,40	142,5	0,01
2016	1316600	104,2	9591,3	0,73	3859,7	0,29	841,8	0,06	4764	0,36	125,8	0,01
2017	1408889	104,4	9862,2	0,70	3749,5	0,27	704,4	0,05	4962	0,35	453,3	0,03

Наведені у табл. 2.1.1 дані про співвідношення темпів зростання обсягу ВВП та фінансування розвитку людського потенціалу свідчать, що виділення коштів на розвиток креативної складової людського потенціалу – фінансування науково-технічних робіт впродовж 2005-2017 рр. мало спадну динаміку: від 1,2 % у 2000 р. – до 0,70% у 2012 р. Загальний же темп динаміки фінансування науково-технічних робіт істотно відставав від темпу зростання ВВП. Так, якщо за 2005-2017 рр. обсяг ВВП зріс у 8,3 рази (тобто відповідно відбулося зростання його фінансової спроможності), то обсяг фінансування науково-технічних робіт зріс лише у 4,8 рази.

Скорочення фінансування науково-технічних робіт призвело до зменшення обсягу інноваційної наукової продукції, а відтак і консервації

низькопродуктивних технологій, про що свідчить затримка науково-технічного прогресу в національній економіці, адже основний обсяг продукції в Україні продукується в умовах 3-4 технологічного укладів, а продукція послідує, більш прогресивних укладів (п'ятого і шостого) становить мізерну частку – від 1-3 % до 0,2 % в окремих галузях. І це незважаючи на те, що інноваційний розвиток проголошено стратегічним напрямом економічної політики України.

Негативність уповільнення фінансування розвитку науки в Україні загрожує фінансовій безпеці країни та приводить до залежності від провідних держав світу. Враховуючи те, що такі держави продукують продукцію в основному на базі 5 і 6 технологічних укладів, а також зароджується 7 технологічний уклад, Україна здійснює переважно наздоганяючий варіант інноваційного розвитку: закупаючи застарілі технології (втрачаючи значні кошти) чим фактично відмовляється від розробки власних, хоча в окремих сферах ще займає лідируючі позиції (літакобудування, ракетобудування та ряд інших).

Розрахунок співвідношення темпів формування ВВП і обсягу фінансування розвитку людського потенціалу наведено у табл. 2.1.2. Аналіз таблиці 2.1.2 свідчить, що на розвиток окремих сфер людського потенціалу у ВВП виділялась незначна частка бюджетних коштів. У середньому за аналізований період бюджетні видатки у ВВП на охорону здоров'я становили 4%, на духовний та фізичний розвиток - 0,9 %, на освіту – 6,9 %.

У цілому спостерігається позитивна динаміка фінансування розвитку людського потенціалу в галузях соціально-культурної сфери (освіти, охорони здоров'я, духовного і культурного розвитку), що відповідає державній політиці посилення соціалізації бюджету.

Система бюджетного регулювання, як одна з основних складових системи державного регулювання соціально-економічних процесів, є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, серед яких дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні

Таблиця 2.1.2

Динаміка ВВП і частки у ВВП фінансування розвитку людського потенціалу за рахунок коштів Зведеного бюджету України

Роки	ВВП		Частка фінансування провідних напрямів розвитку людського потенціалу, % у ВВП				
			Освіти		Охорони здоров'я	Духовного і фізичного розвитку	Соціального захисту та соціального забезпечення
	млн. грн.	темп росту, % до поперед. року	всього	у тому числі вищої			
2005	170070	-	4,1	1,2	3,0	0,5	3,5
2006	204190	120,1	4,6	1,1	3,0	0,6	4,0
2007	225810	110,6	5,4	1,1	3,3	0,6	5,6
2008	267344	118,4	5,6	1,2	3,6	0,8	4,9
2009	345113	129,1	5,3	1,7	3,5	0,8	5,7
2010	441452	127,9	6,1	1,8	3,5	0,9	9,1
2011	544153	123,3	6,2	1,8	3,6	0,8	7,6
2012	720731	132,5	6,2	1,9	3,7	0,8	6,7
2013	948056	131,5	6,4	2,0	3,5	0,8	7,8
2014	914720	96,5	7,3	2,3	4,0	0,9	8,6
2015	1082569	118,4	7,4	2,3	4,1	1,1	9,6
2016	1316600	121,6	6,6	2,0	3,7	0,8	8,0
2017	1408889	107,0	7,2	2,1	4,1	1,0	8,9

відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв'язки між ними. І. Чугунов визначає зв'язок у бюджетній сфері як економічні відносини, що «виникають між державою та суб'єктами відтворення в процесі формування та використання грошових коштів, необхідних для виконання функцій держави, економічних, соціальних, управлінських, зовнішньополітичних тощо».

Офіційні дані свідчать, що у структурі видатків зведеного бюджету найбільшу частку становлять видатки на фінансування розвитку людського потенціалу (табл. 2.1.3).

Таблиця 2.1.3

Питома вага видатків на розвиток людського потенціалу
у Зведеному бюджеті України, %

Роки	Усього видатків на розвиток людського потенціалу	У тому числі			
		Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соціальний захист та соціальне забезпечення
2007	56,2	12,5	2,4	20,3	21,0
2008	52,4	12,8	2,7	19,8	17,1
2009	51,4	11,9	2,6	17,9	19,0
2010	60,4	10,9	2,4	18,9	28,2
2011	56,8	11,3	2,5	19,3	23,7
2012	55,4	11,8	2,5	19,6	21,5
2013	57,2	10,9	2,6	19,7	24,0
2014	61,4	11,8	2,7	21,5	25,4
2015	63,5	11,8	3,0	21,1	27,6
2016	59,7	11,6	2,6	20,5	25,0
2017	60,7	11,9	2,8	20,6	25,4

За останні десять років частка видатків зведеного бюджету України на розвиток людського потенціалу у ВВП збільшилася у цілому на 7,3%. Незважаючи на те, що основна частина видатків на розвиток людського потенціалу здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, місцеві бюджети відіграють значну роль у реалізації соціальних програм. Із них на соціальний захист та соціальне забезпечення – на 3,3%, освіту – на 1,8%, охорону здоров'я – на 0,8 %, духовний та фізичний розвиток – на 0,4%.³ місцевих бюджетів згідно із принципом субсидіарності здійснюється фінансування державних програм соціального забезпечення, які наближені до споживачів на місцях, та соціальний захист окремих категорій населення, що фінансується за рахунок субвенцій державного бюджету.

Фінансування соціальних послуг, які безпосередньо надаються населенню та підтримують розвиток людського потенціалу, здебільшого здійснюється за рахунок коштів державного бюджету. Але у зв'язку з передачею цієї функції місцевим бюджетам разом з відповідними коштами, фактично фінансування здійснюється місцевими бюджетами. Так, у місцевих бюджетах зосереджено понад 60% видатків на освіту та до 80% видатків на охорону здоров'я. За

даними Міністерства фінансів України, у структурі загальної суми видатків місцевих бюджетів у 2017 р. спрямовувалося на охорону здоров'я 21,2 %, на духовний та фізичний розвиток 3,7 %, на освіту 32,0 %, на соціальний захист та соціальне забезпечення 22,5 % [59].

У 2017 р., порівняно з 2016 р., видатки за функціональною класифікацією видатків місцевих бюджетів збільшилися, зокрема на охорону здоров'я – на 9492,3 млн. грн., духовний та фізичний розвиток – 2884,7 млн. грн., на освіту – на 15305,6 млн. грн., соціальний захист та соціальне забезпечення – на 19751,2 млн. грн. Хоча податково-бюджетна політика України в 2017 р. проводилась на тлі нестійкого розвитку світової економіки та нестабільності на міжнародних фінансових ринках, частка окремих видатків зведеного бюджету України на розвиток людського потенціалу у ВВП у 2017 р., порівняно з 2016 р., збільшилися на 2,2%.

Освіта, охорона здоров'я, духовний та фізичний розвиток тощо є основою зміцнення і розвитку людського потенціалу, а тому їх фінансування є пріоритетними напрямками бюджетних видатків у розвинених країнах світу. Зокрема в них на освіту і охорону здоров'я витрачається до 10% бюджетних коштів на кожний напрям. Бюджетна політика європейських країн орієнтує бюджетні потоки на фінансування університетів як осередків не лише освіти, а й наукових розробок.

Так, Австрія витрачає на ці цілі 64,2 % від загальних витрат бюджету, Швейцарія – 50,9 %, Греція – 44,7 %, Нідерланди – 44,2 %, Італія – 42,6 %. Державні витрати на освіту в Україні номінально перевищують рівні витрат в багатьох країнах з середнім і навіть з високим рівнем розвитку людського потенціалу. Водночас, якщо врахувати розмір ВВП, величину його падіння за роки незалежності України, то відносні видатки на освіту були нижчими та використовувалися недостатньо ефективно [20].

Податковий механізм повинен впливати на економічну поведінку суб'єктів ринкових відносин, щоб сприяти зростанню соціальної відповідальності і одночасно забезпечувати потреби суспільства в суспільно-

необхідних благах, що не пригнічуючи економічну активність. Податки активно використовуються державою як ефективний інструмент соціальної політики. Через платежі до бюджету, що надалі виступають у вигляді бюджетних видатків на соціальну сферу, здійснюється вплив на рівень і динаміку заробітної плати працівників бюджетних установ і грошове забезпечення різних категорій населення. Податки, як фіскальні інструменти, значною мірою впливають на рівень розвитку людського потенціалу, адже сприяють виробленню достатньої кількості суспільних благ і забезпеченню засад життєдіяльності суспільства, впливають на явища і процеси, що значною мірою визначають умови та рівень людського розвитку.

Використання бюджетного та податкового механізму у системі державного регулювання економікою призвело до посилення ролі прямих податків у системі суспільних фінансів. В Україні у різні періоди співвідношення між прямим і непрямими податками коливалося на користь тих чи інших. Водночас, відмічається тенденція до збільшення з 2010 р. частки прямих податків, що пов'язано з процесами реформування податкової системи та прийняттям Податкового кодексу України.

Одним із основних податкових інструментів (методів) формування доходів бюджету України є податок на доходи фізичних осіб (його частка у структурі податкових надходжень за бюджетною класифікацією зросла в 2017 р. порівняно з 2010 р. із 17,7 до 18,9 %). Цей податок є основним у системі прямого оподаткування (для порівняння: надходження податку на прибуток підприємств у 2012 р. становили 15,5 % всіх податкових надходжень до бюджету). Частка ПДФО у ВВП зросла з 2,9% ВВП у 1995 р. до 4,8 % в 2012 р. (за цей самий період частка податку на прибуток з підприємств у ВВП зменшилася з 8,9 до 4,0 %. Про це свідчать і результати аналізу динаміки коефіцієнта еластичності податку, який із 2000 р. був меншим за одиницю лише в 2009 р. і в 2014–2015 рр. [18].

Розглянемо, які зміни відбувалися в Україні щодо ПДФО та податкового навантаження. Зменшення податкового навантаження на доходи фізичних осіб

(частка ПДФО у ВВП склала 3,83%) відбулось з 2009 р. та мало дискреційний характер (у зв'язку з введенням нового податкового механізму оподаткування доходів фізичних осіб). Новим законодавством було встановлено пропорційну систему ставок та введена податкова соціальна пільга. Граничні податкові ставки склали 13% для доходів на рівні від 0,3 – 2,6 мінімальної заробітної плати, на доходи понад 2,6 мінімальної заробітної плати додатково сплачувалось 3,9% від суми мінімальної заробітної плати. Середні податкові ставки у цей період склали 9,1%-13%.

Таким чином, економічна ефективність податків та податкової системи полягає в тому, що вони не повинні гальмувати зростання ефективності виробництва. Соціальний аспект оподаткування доходів громадян впливає на процес перерозподілу та вирівнювання доходів, що має на меті досягнення добробуту членів суспільства та ефективного відтворення людського капіталу. Економічний аспект полягає у вилученні доходів фізичних осіб до відповідних бюджетів з метою надання можливості фінансування видатків, що здійснює держава, та регулюванні макро- та мікроекономічних параметрів для досягнення відповідного економічного зростання.

Світовий досвід формування місцевих бюджетів вказує на необхідність створення ефективної системи місцевого оподаткування на рівні самодостатності, та посилення впливу податкового механізму на регулювання соціальних процесів і прямо або побічно - на розвиток людського потенціалу.

Серед внутрішніх факторів, здатних суттєво впливати на ефективність податків і регулюючу (стимулюючу) функцію податкового механізму в аспекті розвитку людського потенціалу, можна виділити наступні: логічність і послідовність податкового законодавства; відповідність законодавчої та нормативної бази оподаткування; стабільність податкового законодавства; оптимальність структури органів, що адмініструють податки; обґрунтованість методики адміністрування податків та її відповідність економічним реаліям; урегульованість питань взаємовідносин з платниками. Враховуючи зазначені фактори можна виділити такі бази для оцінки фіскальної ефективності на

місцевому рівні, як валовий регіональний продукт (ВРП), податкові надходження, податковий борг, пільгове оподаткування, доходи населення і т.д. Основним показником для дослідження фіскальної ефективності на регіональному рівні є ВРП, який виступає узагальнюючим показником результативності регіональної економіки.

В 2016 р. до державного бюджету надійшло 261,6 млрд. грн. податкових надходжень, що на 94,7 млрд. грн., або на 56,8% більше відповідного показника за 2015 рік [17]. В 2017 р. до державного бюджету надійшло 274,7 млрд. грн. податкових надходжень, що на 13,1 млрд. грн., або на 5,0% більше відповідного показника за 2016 рік. Але частка податкових надходжень в загальних доходах Державного бюджету в 2017 р. знизилася на 2,6% порівняно з 2016 р. Це пояснюється тим, що доходи державного бюджету зростали більшими темпами (в 2017 р. зростання на 9% відповідно 2016 р.).

Таким чином, визначення ефективності фіскальної системи на регіональному рівні повинно включати також вивчення впливу податкового механізму на соціально-економічну ситуацію і розвиток людського потенціалу.

Розглядаючи підстави для забезпечення державної підтримки через надання податкових пільг Джек М. Мінц застерігає, що спеціальні податкові пільги можуть призвести до ситуації, коли підтримку дістають безліч низькоякісних проєктів. Це призводить до того, що соціальна віддача від коштів, підтримуваних податками, виявляється значно нижчою від ринкового рівня. Стимулювання певних напрямів розвитку людського потенціалу має бути виваженим, адже «Натомість для подолання проблеми недостатнього обсягу фінансування було б доцільніше замість фінансових стимулів запровадити інвестиційну податкову знижку. Принаймні податок слід запроваджувати за сигналом, що виявляє якість».

Важливим є визначення, яким чином надання державної підтримки сприяє розвитку соціальних галузей та розвитку людського потенціалу галузі, підприємства, чи раціонально використовуються надані кошти, чи сприяє державна допомога зміцненню та підвищенню якості людського потенціалу.

2.2. Оцінка впливу основних чинників на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу

Всебічний розвиток людського потенціалу є однією з найважливіших проблем суспільства. Вона може бути розв'язана тільки за умови забезпечення належних умов людського розвитку, яке має відбуватися на якісно новій основі і вимагає адекватного фінансового забезпечення. Для одержання найбільш достовірної і повної інформації необхідно розглядати чинники та показники, що характеризують рівень соціального та економічного розвитку, а також фінансові показники, що відображають рівень фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу (рис.2.2.1).

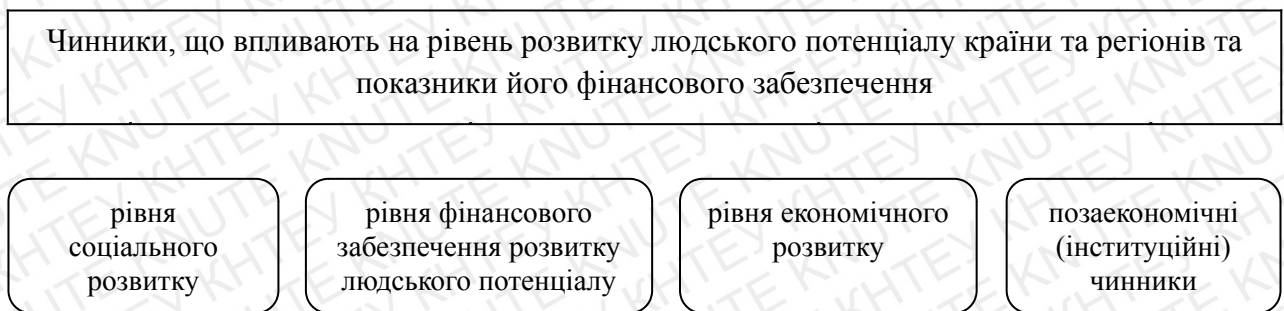

Рис. 2.2.1. Систематизація чинників, що впливають на рівень розвитку людського потенціалу та показники його фінансового забезпечення

Основним критерієм соціальних показників є те, що всі вони покликані відображати кількісні зміни стану, структури та рівня життя населення країни і певного регіону. Економічні зміни, що відбуваються в господарській діяльності країни та регіону, характеризуються економічними показниками.

Розглянемо чинники, що сприяють і перешкоджають розвитку людського потенціалу регіону. В економічній науці під чинником розуміють якусь причину, рушійну силу будь-якого процесу, явища, що визначає його характер або окремі риси. Насправді ж причина і чинник - це досить близькі за значенням поняття, але їх не можна ототожнювати. Кожен чинник кількісно характеризується за допомогою певного набору ознак, в якості яких можуть виступати показники. Оскільки показники певним чином взаємопов'язані між собою (зміна величини

одного показника може сприяти зниженню або зростанню значення іншого), то той чи інший показник сам може виступати в якості чинника.

А. Колотом узагальнено перелік найбільш значимих чинників, що дестабілізують соціально-трудову сферу та породжують численні асиметрії у ній, серед яких: глобалізація світової економіки та зростання відкритості національних економік; погіршення вікової структури населення в цілому й економічно активного населення зокрема; лібералізація соціально-економічної політики, складником якої є так званий економоцентризм; уповільнення темпів економічного зростання; трансформація інституту зайнятості та різновекторність змін на ринку праці; зниження ролі соціального діалогу в оптимізації відносин між провідними соціальними силами; низька, неадекватна потребам сьогодення роль держави у забезпеченні стійкого розвитку соціально-трудової сфери. Тобто вчений основний акцент робить на тих базових деструктивах, які нині суттєво дестабілізують сферу соціально-трудових відносин та є вагомими лімітуючими чинниками розвитку соціально-трудового потенціалу.

І. Моторна, здійснюючи дослідження трансформації соціально-трудових відносин під впливом змін у сфері зайнятості показала, що основними чинниками, які впливають на зміни у сфері зайнятості в сучасних умовах, є глобалізація, структурна трансформація економіки і стрімке поширення нових технологій.

Класифікація чинників, що сприяють чи перешкоджають розвитку людського потенціалу на різних рівнях представлена у табл. 2.2.1.

Розглянуті чинники мають такі особливості: розвиток людського потенціалу відбувається під впливом сукупності чинників; всі чинники, що визначають розвиток людського потенціалу, взаємопов'язані і взаємозалежні між собою і охоплюють різні сфери національного й регіонального господарства.

Рівень життя — це характеристика економічного добробуту домогосподарства, що вимірюється реальним доходом на душу населення та чисельністю населення, яке знаходиться за межею бідності. Рівень життя

Таблиця 2.2.1.

Класифікація чинників, що сприяють або перешкоджають розвитку людського потенціалу в країні та регіонах

Класифікаційні ознаки (критерії виокремлення чинників)		Чинники, що сприяють розвитку людського потенціалу	Чинники, що перешкоджають розвитку людського потенціалу
	загальнодержавні	- оплата праці у ВВП - доходи та видатки зведеного бюджету; - стабільність податкової системи; - урядові субсидії; - рівень комп'ютеризації країни та ін.	- дефіцит державного бюджету; - нестійкість бюджетної системи; - рівень інфляції; - низька конкурентоспроможність країни та ін.
	регіональні	- доходи та видатки місцевих бюджетів; - загальна чисельність населення регіону; - інноваційна діяльність в регіоні; - екологічне благополуччя в регіоні; - наявність природних ресурсів в регіоні та ін.	- кількість збиткових підприємств у регіоні; - не достатня забезпеченість трудовими ресурсами регіону; - рівень злочинності в регіоні; - трудова міграція із регіону та ін.
	локальні	- зростання витрат домогосподарств на розвиток людського потенціалу - зростання витрат підприємств на розвиток людського потенціалу	- зниження витрат домогосподарств на розвиток людського потенціалу; - мінімізація витрат підприємств на розвиток людського потенціалу; - небезпечні умови праці та ін.
за можливість кількісного виміру	кількісні	- наявність вільних кредитних ресурсів; - висока частка економічно активного населення; - зайнятість населення та ін.	- знос основних виробничих фондів; - приховане і явне безробіття; - смертність населення; - захворюваність населення та ін.
	якісні	- політична стабільність; - наявність стратегії розвитку країни та регіону; - рівень захищеності населення; - якість системи освіти та професійної підготовки кадрів та ін.	- напружений соціально-психологічний клімат в країні та регіоні; - низький рівень кваліфікації зайнятих за наймом; - недостатня забезпеченість регіону навчальними закладами (зокрема ВНЗ), дослідницькими організаціями та ін.
за характером зв'язку між чинником і результативним показником	детерміновані	- фондоозброєність праці; - продуктивність праці; - реальні грошові доходи населення; - частка населення з грошовими доходами нижче прожиткового мінімуму в загальній чисельності населення регіону та ін.	
	стохастичні	- тривалість життя; - рівень захворюваності; - індекс фізичного обсягу інвестицій в освіту, науку, культуру та ін. - рівень народжуваності; природно-кліматичні та ін.	

домогосподарства визначається, з одного боку, складом і величиною потреб у різних життєвих благах (продукти харчування, одяг, житло, транспорт, різні

комунальні і побутові послуги, освіта, медичне обслуговування, культурно-просвітні заходи), з іншого боку – можливістю їхнього задоволення, виходячи з пропозицій на ринку товарів та послуг і реальних доходів населення. Життєвий рівень населення також залежить від способу виробництва, який характеризується відносинами власності, рівня розвитку матеріальної бази суспільства, сфери послуг та суспільною продуктивністю праці.

Оцінку рівня життя здійснюють з використанням таких груп показників: показників доходів населення (номінальні та реальні доходи населення, їх структура, грошові доходи члена домогосподарства); показників мінімальних державних стандартів (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, мінімальний рівень пенсій, соціальних виплат, відношення середнього розміру пенсії до мінімального рівня тощо); показників споживання населенням товарів і послуг; показників забезпеченості населення послугами соціальної сфери: освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунальних послуг та ін.; соціально-демографічних (тривалість життя, коефіцієнти народжуваності та смертності); показників зайнятості населення (рівні зайнятості та безробіття, галузева структура зайнятості та ін.).

Матеріальною основою розвитку людського потенціалу виступає валовий внутрішній продукт (ВВП) або валовий національний дохід (ВНД). Показник річного обсягу ВНД України в розмірі 6175 дол. США на одну людину - один із найнижчих у групі країн з високим рівнем людського розвитку, нижче тільки в Вірменії, Кубі, Грузії. Незважаючи на те, що зростання ВНД не завжди супроводжується зростанням доходів населення, тому може не мати пропорційного позитивного впливу на розвиток, кінцевий результат багато в чому залежить від його структури, розподілу і перерозподілу.

Динаміка доходів та видатків зведеного бюджету України та обсягів валового внутрішнього продукту в 2007-2017 рр. наведено у табл. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2

Динаміка доходів і видатків зведеного бюджету України та обсягів валового внутрішнього продукту, 2007-2017 рр.

Звітний період	Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	Доходи зведеного бюджету, млрд. грн.	Видатки зведеного бюджету, млрд. грн.	У тому числі видатків зведеного бюджету на розвиток людського потенціалу	
				млрд. грн.	% до ВВП
2007	225,81	61,95	60,32		15,00
2008	267,34	75,29	75,79	39,70	14,85
2009	345,11	91,53	102,54	52,69	15,27
2010	441,45	134,18	141,99	85,85	19,45
2011	544,15	171,81	175,51	99,39	18,27
2012	720,73	219,90	227,64	125,39	17,40
2013	948,06	297,90	312,02	176,75	18,64
2014	913,35	288,60	310,23	190,54	20,86
2015	1094,61	314,40	377,84	240,73	21,99
2016	1316,60	398,30	416,61	251,53	19,10
2017	1408,90	445,50	492,45	298,96	21,22

Як видно з табл. 2.2.2, частка видатків (у % до ВВП) зведеного бюджету України на розвиток людського потенціалу в 2016-2017 рр. порівняно з 2013-2015 рр. знижується. Тобто не досягається на основі кумулятивного ефекту нарощування можливостей щодо розвитку людського потенціалу.

Необхідним є формування відповідної політики у сферах доходів, інвестицій, податків, міграції та інших, які в комплексі покликані створити умови для інтенсифікації процесів розвитку всіх складових людського потенціалу країни та регіонів.

Проведений аналіз фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу показує, що на його формування суттєво впливає соціально-економічний стан країни в цілому так і кожного регіону окремо. Для того, щоб державна та регіональна влада могла здійснювати регулюючий вплив на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу, необхідно точно представляти, від яких конкретних соціально-економічних факторів він залежить, мати кількісні оцінки цієї залежності.

Наслідки регулювання економічних процесів на етапі розвитку вітчизняної економіки свідчать про брак дієвих правових засад та економічних важелів

стримування негативних факторів впливу на фінансову стабільність держави. ВВП як головний індикатор економічного розвитку і найбільш повний показник сумарного обсягу виробництва товарів та послуг за певний період (рік) в абсолютній та вартісній оцінках визначає взаємоузгодженість розвитку системи макроекономічного регулювання і державних фінансів. У величині та структурі ВВП відображаються об'єктивні співвідношення головних параметрів та факторів впливу на економіку країни, що стає основою при формуванні бюджету і його складових у контексті макроекономічного регулювання суспільно-економічних інтересів та управління бюджетними доходами. У цих умовах існують макроекономічна і бюджетна взаємозалежність, взаємозв'язок між ВВП і бюджетом, доходами і видатками держави, фінансуванням розвитку людського потенціалу.

Аналіз фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу показав, що на значні кошти витрачаються на функціонування національної моделі розвитку його вагової частки - людського капіталу. Ефективність використання наявного людського капіталу на макrorівні, на рівні галузевого виробництва оцінюють показником інтелектуального капіталу, що забезпечує стійкі конкурентні переваги та проявляється у вигляді приросту доданої вартості. У свою чергу, її приріст та галузева структура визначають темпи економічного зростання держави загалом. Тобто ступінь досягнення заданої стратегії економічного зростання з використанням наявного людського капіталу вимірюють показником людського потенціалу держави [3].

Отже, з огляду на зазначене, при проведенні кореляційно-регресійного аналізу для визначення чинників, які впливають на розвиток людського потенціалу, за результативну ознаку візьмемо прямий показник рівня продуктивності праці, оскільки він тісно пов'язаний з функціонуванням людського капіталу, як активної, задіяної, чи використовуваної частини людського потенціалу.

У таблиці 2.2.3 наведені дані про видатки Зведеного бюджету України, обсяг ВВП та кількість зайнятого населення в країні за 2007-2017 рр.

Таблиця 2.2.3

Динаміка видатків Зведеного бюджету України, обсягу ВВП та кількості зайнятого населення в країні за 2007-2017 рр. (млн. грн.)

Роки	ВВП	Кількість зайнятого населення, млн. осіб	Прямий показник рівня продуктивності праці	Видатки на			
				охорону здоров'я	духовний та фізичний розвиток	освіту	соціальний захист та соціальне забезпечення
2007	225810	20,1	11234,33	7537,9	1417,9	12269,0	12643,9
2008	267344	20,2	13234,85	9708,2	2052,5	14977,7	12953,2
2009	345113	20,3	17000,64	12159,4	2695,9	18342,6	19494,5
2010	441452	20,7	21326,18	15476,5	3449,8	26815,5	40110,8
2011	544153	20,7	26287,58	19737,7	4328,4	33792,8	41535,8
2012	720731	21,0	34320,52	26717,6	5687,8	44348,7	48640,0
2013	948056	21,0	45145,52	33559,9	7916,1	60968,1	74313,0
2014	913345	20,2	45215,1	36564,9	8330,2	66774,0	78872,4
2015	1082569	20,3	53328,52	44745,4	11525,4	79835,2	104624,1
2016	1316600	20,3	64857,14	48961,6	10754,9	86255,4	105555,7
2017	1408889	20,4	69063,19	58453,9	13639,6	101561,0	125306,9

Якщо розглядати такі окремі видатки Зведеного бюджету України, як обсяг інвестицій у розвиток людського потенціалу, то можна припустити, що обсяг інвестицій в охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні у кінцевому значенні відобразиться на продуктивності праці. Тому за факторні ознаки будемо вважати інвестиції в збереження та розвиток людського потенціалу: видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток, соціальний захист та соціальне забезпечення.

Для більшості населення України джерелом доходу є праця, причому концепцією людського розвитку в якості одного з основних його ознак визначається продуктивність, саме зайнятість має стати вагомим компонентом стратегії розвитку людського потенціалу на основі зростання економіки і сфери послуг та відповідно ВВП. Враховуючи ці обставини, в сучасних умовах державна політика повинна бути спрямована на зростання ВВП шляхом гармонійного поєднання розвитку людського потенціалу, економіки на інноваційних засадах та ефективного використання адаптивної властивості механізму фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Суспільні фінанси у забезпеченні пріоритетних напрямів розвитку людського потенціалу

Суспільні фінанси є елементом фінансової системи держави, основними елементами яких є: державні фінанси, котрі є державною власністю й витрачаються для реалізації загальнодержавних публічних інтересів; фінанси органів місцевого самоврядування, котрі є комунальною власністю й витрачаються для реалізації публічних територіальних інтересів, визнаних органами місцевого самоврядування відповідних територій; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти яких не є державною чи комунальною власністю й витрачаються для реалізації суспільного інтересу в забезпеченні соціального захисту громадян, визнаного й гарантованого державою [43]. Крім того, як зазначає О. Длугопольський, традиційне розуміння публічних (суспільних) фінансів істотно змінюється в сучасних умовах. Тобто глобалізація посилює взаємну інтеграцію країн та збільшує потреби в колективних діях для розв'язання не тільки локальних і національних проблем, а й глобальних проблем людства.

Держава заінтересована в розвитку людського потенціалу, враховуючи, що, загальний національний запас людського потенціалу та швидкість його нарощування надзвичайно важливі для рівня і темпів економічного розвитку країни і саме людський потенціал визначає здатність економіки країни сприймати і використовувати нововведення. Впливаючи на поступове підвищення якості людського потенціалу, збільшення кількості висококваліфікованих кадрів та на відповідне використання їх потенціалу, держава підвищує можливості країни у забезпеченні економічного зростання. Таким чином, держава, формуючи власні інститути та забезпечуючи їх

фінансування за допомогою перерозподілу частини ВВП через бюджет, реалізує соціальну функцію.

Призначення сучасних функцій держави – розвиток інтелектуального людського потенціалу (трансфери домашнім господарствам у натуральній формі, насамперед у вигляді послуг освіти і охорони здоров'я) і виробничого потенціалу суспільства (трансфери в грошовій формі і субсидії підприємствам реального сектора економіки).

Подібного підходу дотримується академік НАН України В. Геєць. Структуруючи загальну сукупність бюджетних видатків, В. Геєць поділив функції держави на дві категорії – сучасні (охорона здоров'я, освіта і наука) та традиційні (оборона, правопорядок, судова система тощо). Він підрахував, що якщо пріоритетність тієї чи іншої державної функції відповідає частці витрат у відповідних напрямках, то в Україні співвідношення між сучасними проблемними функціями, які виконує держава, і традиційними становить 1,3:1 [92]. Для порівняння – у розвинутих країнах відповідне співвідношення становить 6:1; в країнах, що розвиваються – 3,5:1; в Росії - 2:1. Тому, крім традиційного набору функцій держави, які полягають у створенні умов функціонування суб'єктів економіки та забезпечення макроекономічної стабільності, до мінімального бюджету необхідно додати соціальний захист і соціальне забезпечення, охорону здоров'я й освіту, що зумовлене підвищенням ролі держави у регулюванні соціальних процесів.

Тобто держава не може і не повинна брати на себе всі витрати щодо розвитку людського потенціалу, водночас вона може сприяти розширенню ресурсної бази як прямо, спрямовуючи бюджетні кошти на розвиток людського потенціалу, так і непрямыми методами. Останні охоплюють впровадження державою стимулів, процентних та податкових пільг, субсидій, умов кредитування, програм підтримки тощо. Не випадково домінантою довгострокового розвитку країни в умовах ринкових перетворень стає поступова відмова від патерналістської держави і перехід до моделі

субсидіарної держави, яка відповідає за забезпечення базового обсягу суспільних товарів і послуг.

Як правило, держава виробляє суспільні товари і послуги та реалізує соціальну політику виходячи із реально існуючих ресурсів і можливостей. Можливості держави в аспекті виконання соціальної функції і розвитку людського потенціалу в умовах ринкового господарювання залежать виключно від обсягів концентрації фінансових ресурсів у бюджеті та позабюджетних фондах і ефективності їх використання.

Фінансову основу для реалізації політики розвитку людського потенціалу, яка реалізується у межах соціальної політики, формують суспільні фінанси. Ще І. Гарньє у середині XIX ст. писав, що «Перше питання, як уявляється, якщо мова йде про фінанси, полягає у визначенні законних суспільних потреб, загального нормального споживання і суспільних витрат, які від цього походять, або інакше, в окресленні у чому полягають природні та раціональні обов'язки держави, уряду чи суспільної влади».

В умовах трансформації глибинних основ українського суспільства значною мірою зросли потреби населення у конкретних суспільних благах, що спричинило активізацію не тільки соціальної, а й бюджетної політики держави, спричинило до необхідності її постійного коригування у межах зміни стратегії фінансового забезпечення суспільних витрат. Обмеженість коштів державного та місцевого бюджетів України в умовах політики зниження податкового тиску на реальний сектор економіки поставила питання можливості часткового заміщення послуг, які фінансуються з бюджету платними послугами.

Слід акцентувати увагу, що суспільні блага відзначаються такими властивостями: по-перше, збільшення кількості споживачів благ не знижує їх корисності для кожного з них, по-друге, обмеження доступу споживачів до таких благ практично неможливо. Блага, які не відповідають цим властивостям, відносять до приватних.

Серед пріоритетів державної політики, спрямованої на розвиток людського потенціалу, повинно бути формування цивілізованого соціально-

інституційного середовища. В Україні створено правове забезпечення соціальних пріоритетів, серед яких гарантії у сферах медичного та пенсійного забезпечення, соціальних виплат і допомог, соціального страхування, охорони материнства, мінімального рівня оплати праці тощо.

Практика підтверджує, що роль суспільних фінансів в умовах ринкової економіки не знижується, адже внаслідок різних чинників відбувається подальша поляризація доходів окремих верств суспільства, продовжується падіння рівня життя населення, відбувається деградація наукового та інтелектуального потенціалу, зниження якості людського потенціалу і людського капіталу, що в підсумку приводить до зниження конкурентоспроможності національних економік в цілому. Статистичні дані свідчать, що в Україні існують такі явища, як висока бідність (відносна та абсолютна); висока майнова диференціація суспільства; соціальна нерівність; відчуженість значної кількості громадян від суспільного життя, звуження їх доступу до освіти, медицини і культури. Враховуючи те, що для більшості населення України джерелом доходу є праця, причому концепцією людського розвитку в якості одного з основних його ознак визначається продуктивність, зайнятість є вагомим компонентом моделі розвитку людського потенціалу.

Провідною функцією суспільних фінансів виступає функція перерозподілу, згідно з якою відбувається формування централізованого фонду грошових коштів та його використання з метою задоволення загальнодержавних потреб. Водночас, в умовах ринкової економіки вагома роль належить регулюючій функції, що пов'язана з формуванням й використанням бюджетного державних і місцевих фінансів, які формуються за рахунок податків, запозичень, доходів від державної власності. Застосовуючи різні види та ставки податків держава може стримувати чи активізувати (стимулювати) процес розвитку людського потенціалу. Формування державної власності сприяє розвитку інфраструктури у сфері суспільних послуг. З іншого боку, приватизація сфери суспільних послуг (комунальне господарство, охорона здоров'я, освіта і т.д.) може стримувати споживання населення, можливим наслідком чого стане зниження його рівня життя.

Формою реалізації суспільних фінансів є фінансовий механізм, як сукупність економіко-організаційних, інституційних і правових форм та методів управління суспільними фінансами з метою досягнення загальноекономічних та соціальних цілей. Реалізація соціальної функції держави, як умови розвитку людського потенціалу, передбачає використання державою фіскальних важелів регулювання. Наприклад, створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини передбачає формування системи державних соціальних стандартів і державних соціальних гарантій та їх фінансове забезпечення за рахунок бюджетних коштів, коштів державних цільових позабюджетних коштів, через систему податкових пільг. Зменшенню диференціації доходів населення може сприяти регулювання оплати праці працівників бюджетної сфери, а також застосування прогресивних ставок оподаткування тощо.

Пріоритети бюджетної політики щодо розвитку людського потенціалу мають зменшувати нерівномірність ринкового механізму розподілу доходів, розв'язувати проблеми подолання бідності, з огляду на поступове зниження рівня соціальних зобов'язань держави та підвищення відповідальності самого індивіда за свій розвиток.

Актуальним для будь-якого суспільства є визначення рівня соціальних видатків. Розвинені країни світу мають досить високі стандарти соціального забезпечення та відповідний рівень видатків на розвиток людського потенціалу. Незважаючи на різні позиції щодо визначення рівня видатків соціального спрямування, не виникає сумніву, що високий рівень соціального забезпечення населення неможливий у бідній країні, тому єдиною передумовою його підвищення є реалізація стратегії прискореного економічного зростання на інвестиційно-інноваційній основі.

Спрямованість державної політики на реалізацію стратегії прискореного економічного зростання не виключає збереження наявного рівня соціальної підтримки і навіть її збільшення за умов оптимізації структури бюджетних видатків щодо забезпечення їх пріоритетного спрямування на суспільний

розвиток. Спрямування коштів на реалізацію пріоритетних завдань держави, що мають на меті розробку та використання інноваційних технологій, розвиток людського потенціалу, є важливим напрямом ефективної бюджетної політики. Якість та обсяг людського потенціалу та його задіяння в державі – важливий фактор забезпечення її економічного зростання.

Видаткова частина бюджету здійснює відчутний вплив як на розвиток окремих галузей і економіки в цілому, так і на рівень розвитку людського потенціалу суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема оптимального розподілу обмежених бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного розвитку країни у єдиному руслі розробки цілісної державної політики розвитку людського потенціалу, як двоєдиного вектора його формування (відтворення) та використання.

Пріоритетними напрямками розвитку людського потенціалу, які мають опікуватися державою з використанням суспільних фінансів (зокрема, забезпечуватися за рахунок видатків державного та місцевих бюджетів) є створення умов його зміцнення та ефективного використання, покращення рівня життя людини, забезпечення соціальної безпеки (правопорядку). Відповідаючий сучасним потребам розвиток людського потенціалу в Україні потребує: забезпечення працездатного населення робочими місцями, легалізацію трудових доходів, впровадження системи медичного страхування, встановлення реального прожиткового мінімуму та вдосконалення методики його розрахунку, що має узгоджуватися зі змінами соціально-економічних умов в країні, а також з необхідністю переходу до міжнародних стандартів надання суспільних послуг в умовах глобалізації.

Пріоритетними напрямками розвитку людського потенціалу є створення умов для його зміцнення та ефективного використання, покращення якісного рівня життя населення. Вагомим є реалізація заходів державної політики у сфері стимулювання ринку зайнятості, впровадження системи медичного страхування, підвищення рівня соціальних стандартів, удосконалення методики їх розрахунку. Інститут фінансового забезпечення розвитку людського

потенціалу має визначати умови взаємовідносин та стратегію взаємодії учасників даного процесу.

Враховуючи, що як процес, так і система фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу є складними, багаторівневими і багатоаспектними, вирішення перелічених пріоритетних соціально-економічних проблем в Україні потребує формування відповідних інституційних умов, впровадження організаційних форм, прогресивної системи фінансування, зміни орієнтирів, пріоритетів, напрямів та обмежень, обумовлених дефіцитом ресурсів.

Таким чином, роль суспільних фінансів є провідною у формуванні інноваційної компоненти людського потенціалу і водночас інтегруючою у взаємозв'язку освіти, науки, виробництва, влади та громадянського суспільства, що визначає перспективи фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в частині концентрації й ефективнішого використання коштів бюджету на пріоритетних напрямках та у галузях, які забезпечують всебічний розвиток людського потенціалу суспільства.

3.2. Диверсифікація джерел фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в умовах трансформації економіки

Вирішення проблем фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу має налаштовувати як на диверсифікацію джерел фінансування, так і на стимулювання ефективного та раціонального використання бюджетних коштів й отримання високого соціального ефекту, дотримуючись принципів організації фінансування, що базуються на: обов'язковому або законодавчо встановленому ресурсному забезпеченні та добровільному ресурсному забезпеченні.

Конкретизація цільових орієнтирів фінансового забезпечення є складовою частиною загального процесу розвитку людського потенціалу. Фінансове забезпечення здійснюється на кількох рівнях:

– на державному рівні (через фінансування галузей з Державного бюджету України) встановлюються стратегічні цілі розвитку людського потенціалу в загальній стратегії суспільства, формується державна політика розвитку людського потенціалу, визначаються його пріоритетні напрями;

- на рівні регіональних органів влади в державі (через фінансування з місцевих бюджетів) доповнюється, конкретизується й адаптується до місцевих умов загальнодержавна політика, розробляються додаткові регіональні програми і заходи, що сприятимуть вирішенню територіальних проблем розвитку людського потенціалу, забезпечення населення соціальними послугами;

- на рівні суб'єктів господарювання та домашніх господарств (здійснення фінансового забезпечення за власні, залучені та позичені кошти) проводиться безпосередня робота з населенням;

- на індивідуальному рівні (придбання послуг, що фінансуються за власні кошти за рахунок власних доходів);

- на міждержавному рівні.

Пошук можливостей розвитку людського потенціалу і необхідності використання не лише суспільних, а й інших джерел його фінансового забезпечення і відповідних фінансових механізмів на певній стадії життєвого циклу людини є необхідним в аспекті консолідації зусиль усього суспільства на цьому процесі.

За своєю сутністю, розвиток людського потенціалу відображає систему соціально-економічних відносин, які опосередковують процес постійного зростання можливостей людини і оптимального забезпечення задоволення його зростаючих потреб.

Враховуючи, що потенційні можливості і здібності людини закладаються в процесі її росту, і певним чином також «... розвиваються в людині залежно від середовища, в якому він живе, і виховання, яке він отримує в сім'ї та суспільстві», необхідно створити належні соціально-економічні та інституційні умови в країні для розвитку людського потенціалу. Ці умови повинні сприяти

всебічному розвитку людини, підтримці його тривалого, здорового і творчого активного життя, високого рівня освіти, реалізації можливості культурного і духовного збагачення, збереження природного середовища. Причому в таких умовах людина також має бути сама здатна реалізовувати свої прагнення у дос

Вчені-економісти звертаються до етапів життєвого циклу людини у зв'язку з дослідженням процесів управління персоналом підприємства або організації, пов'язані з кар'єрним зростанням або професійним розвитком. Тобто вчені-економісти та менеджери вивчають головним чином період активної трудової діяльності людини. Наприклад, описуючи етапи кар'єри людини у процесі трудової діяльності, англійські дослідники М. Вудкок і Д. Френсіс виділяють такі стадії ділового життя людини в процесі професійного розвитку: навчання, включення, досягнення успіху, професіоналізм, переоцінка цінностей, майстерність, пенсійний період. Як стверджують автори, робота, яка не дозволяє реалізувати людський потенціал, послаблює людину незалежно від нової посади.

Існує також підхід, що визначає процес відтворення людського потенціалу за аналогією з відтворенням матеріального продукту, як процес взаємодії окремих етапів (фаз): виробництва, розподілу, споживання і обміну. Так, В. Гришкін, розглядаючи процес соціалізації людини, розмежовує проходження ним таких стадій соціалізації: дитини (перші 2-3 роки і вступ до школи), маргінальної (перетворення дитини в підлітка і підлітка в отрока), і стійкої (перехід від отрочества до зрілості і початок самостійної життя).

В. Антонюк використовує таку періодизацію життєвого циклу людини: 0-6 років – утримання та виховання дитини до початку шкільного періоду; 7-18 років – період навчання у середній школі; 19-24, або 19-23 роки – період здобуття первинної професійної освіти; 21-24 – 55-65 років – період трудової діяльності; після 65 років – період після трудової діяльності. Таким чином, дослідниця охопила всі етапи життєвого циклу людини. Досліджуючи інвестиції в людський потенціал та людський капітал, В. Антонюк стверджує, що на кожному етапі життєвого циклу людини переважає певне джерело

інвестицій: у період дошкільного виховання – витрати домогосподарств, у період навчання в середній школі – витрати держави, у період здобуття професійної освіти – домогосподарства і держава, в період трудової діяльності - підприємства [3]. Мова йде саме про переважаючу частку із загальної сукупності джерел фінансування, хоча, безумовно, інвестиції здійснюють всі суб'єкти фінансових відносин щодо розвитку людського потенціалу на кожному етапі життєвого циклу людини. Розраховуючи щорічні інвестиції у розвиток людського потенціалу та капіталу автор зазначає на складнощі, пов'язані з інформаційним забезпеченням таких розрахунків.

У процесі фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу слід враховувати, що потреби людини постійно зростають, тобто вони безмежні, а на зміну задоволеним потребам приходять нові, незадоволені. Причому, як вважав А. Маслоу, основним мотиватором поведінки людини є домінуюча потреба, тому поведінка людей залежить від того, яка з потреб є першочерговою у певний період часу, пріоритетною для окремого індивіда.

Розглянемо фінансові джерела задоволення потреб людини на кожному ієрархічному рівні умовних груп потреб: основні фізіологічні потреби людини задовольняються за рахунок власних грошових доходів (заробітної плати та інших доходів від трудової діяльності чи доходів від реалізації прав власності) та соціальної допомоги сім'ям з дітьми, непрацездатним, інвалідам тощо; потреба в безпеці задовольняється із власних коштів, кредитних коштів, страхових відшкодувань тощо; соціальні потреби (потреба в повазі) не потребують явних фінансових витрат; потреби у самореалізації та самовираженні можуть потребувати як дуже значних коштів, так і незначних.

Слід зазначити, що піраміда А. Маслоу не дозволяє чітко визначити джерела фінансового забезпечення потреб людини та розвитку людського потенціалу, адже не враховує домінуючі потреби у різні періоди життєдіяльності людини, на кожній стадії її життєвого циклу.

Розглянуті періодизації, ураховуючи національні аспекти, ми використовуємо для обґрунтування механізмів фінансового забезпечення

розвитку людського потенціалу. Враховуючи, що процес розвитку людини триває весь період його життя, починаючи з народження, проходячи вікові періоди, на кожному етапі розвитку людського потенціалу необхідні фінансові ресурси на певні цілі. Джерелами фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в країні потенційно можуть бути кошти державного та місцевих бюджетів, позабюджетних цільових фондів, що в сукупності становить суспільні (публічні) фінансові ресурси, кошти суб'єктів господарювання (прибуток та інші), домашніх господарств (власні, позикові та інші).

Фінансове забезпечення з державного та місцевих бюджетів виступає необхідною умовою розвитку людського потенціалу в кожній цивілізованій державі. При цьому основними методами фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу є кошторисний метод фінансування і програмно-цільовий метод.

Розглянемо роль суспільних фінансових ресурсів в Україні та необхідність їх використання в різні періоди розвитку людського потенціалу.

Можливості суспільних фінансів в аспекті розвитку людського потенціалу в умовах ринкового господарювання (витрати на охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та інші) залежать виключно від обсягів концентрації фінансових ресурсів у державному та місцевих бюджетах та позабюджетних фондах та ефективності їх використання. Важлива роль у зв'язку з цим належить податковому механізму мобілізації коштів до державного та місцевих бюджетів. Податковий механізм повинен таким чином впливати на економічну поведінку суб'єктів ринкових відносин, щоб сприяти зростанню соціальної відповідальності і одночасно забезпечувати потреби суспільства в суспільно-необхідних благах і послугах, не пригнічуючи економічну активність.

Результатами ефективно функціонуючого механізму фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу є нарощування та ефективне використання всіх його складових (біологічного, інтелектуального, підприємницького, освітньо-професійного, мотиваційного, культурного та ін..), а також фінансових та інформаційних ресурсів, які сприятимуть поліпшенню

соціально-економічного становища кожного індивіда, розширенню можливостей його вибору і, як результат, підвищенню конкурентоспроможності держави. Імперативом соціальної та бюджетної політики держави повинні стати не активізація механізму перерозподілу в суспільстві, а формування механізмів зміцнення фінансового становища підприємств і домашніх господарств.

Системний підхід до побудови комплексної моделі механізму фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу передбачає використання фінансового забезпечення у взаємозв'язку з фінансовим регулюванням, визначення конкретних методів та механізмів фінансового забезпечення в залежності від життєвого циклу розвитку людини для різних вікових груп населення. Кожному періоду циклу відповідають певні домінуючі механізми фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу. Фінансування розвитку людського потенціалу здійснюється за допомогою бюджетного, податкового (податково-трансфертного), благодійного (бонусно-благодійного і благодійно-внутрісімейного), кредитного, страхових та інших фінансових механізмів.

Кожен механізм має відповідні фінансові інструменти і важелі впливу на розвиток людського потенціалу. Наприклад, інструментами податкового (податково-трансфертного) механізму виступають прямі податки на доходи і виплати, спрямовані на соціальну підтримку і захист населення, непрямі податки і рівень споживчих цін.

Різносторонній прогресивний розвиток людського потенціалу неможливий без формування відповідної державної політики та налагодженого фінансового механізму її реалізації. Надзвичайно важлива роль у цьому процесі належить фінансовій, а в її складі - бюджетній політиці держави.

Бюджетна політика держави, з одного боку, повинна сприяти та певною мірою забезпечувати всебічний розвиток (формування та використання) людського потенціалу (усіх його аспектів – здоров'я, благополуччя, фізичного і духовного розвитку, екологічної безпеки тощо), а з іншого - економічне

зростання, отже носити як стимулюючий, так і відтворювальний характер. В основі такої політики має бути високоефективна, продуктивна праця в сприятливих безпечних умовах навколишнього середовища. У цьому випадку більшість населення зможе реалізувати накопичений людський потенціал, принести як доходи, так і соціальний ефект інвесторам - державі, підприємствам, індивіду і всьому суспільству. У сучасних умовах головним джерелом і об'єктивною основою підвищення суспільного добробуту та фінансової стабільності доходів населення виступає їх залучення до активного саморозвитку через трудову діяльність. У цьому аспекті пріоритетними напрямками фінансового забезпечення та ефективного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу мають бути підтримка зайнятості та сприяння працевлаштуванню, а також освіта і наука та охорона здоров'я на основі розвитку їх багатоканального фінансування (включаючи законодавчо обумовлені обов'язкові і добровільні благодійні фінансові потоки, а їх складі - адресні, страхові та інші види грошових потоків). Для ефективної реалізації державою функції розвитку людського потенціалу, система оподаткування повинна бути такою, яка б сприяла виведенню економіки з «тіньового» сектора, що в свою чергу збільшить надходження до державного та місцевих бюджетів і дозволить реалізовувати ефективну бюджетно-податкову політику.

Під час трансформаційних змін соціально-економічної системи в минулому соціалістичних держав однією з найважливіших проблем суспільства є не лише збереження, а й примноження людського потенціалу країни. Це завдання може бути реалізована тільки за умови забезпечення сталого і динамічного розвитку людського потенціалу, яке має відбуватися на якісно новій основі, і вимагає адекватного та соціально гарантованого фінансового забезпечення на всіх стадіях життєвого циклу людини. При цьому слід враховувати, що сучасні світові тенденції розвитку соціальної функції держави, спрямованої на розвиток людського потенціалу, передбачають використання інноваційних підходів. Враховуючи, що розвиток людського потенціалу відбувається протягом усього життя людини - від народження до смерті, на кожному етапі життєвого періоду

існує набір потреб, які необхідно фінансувати з метою всебічного розвитку потенціалу людини і його подальшої ефективної реалізації.

Плануючи витрати, державні органи та органи місцевого самоврядування передбачають можливості їх покриття за рахунок передбачуваних доходів. Державні витрати є одним із напрямів фінансової діяльності держави, адже освіта створює підґрунтя інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Щодо охорони здоров'я, то більшість вчених схиляється до думки, що проблему фінансування системи охорони здоров'я в Україні може покращити запровадження загальнодержавного медичного страхування. Проте, їх опоненти стверджують, що такі інновації не приведуть до суттєвого покращення ситуації. Це спричинено багатьма чинниками, наприклад, вищі навчальні заклади не забезпечують роботою після навчання, а отже безробітна особа, що закінчила такий заклад, не матиме можливості сплачувати кредит, а запровадження загальнодержавного медичного страхування в кінцевому результаті теж не буде ефективним, адже середні заробітні плати низькі, безробіття на високому рівні, а отже відрахування до фонду загальнодержавного медичного страхування будуть мізерними.

Т. Боголіб вважає, що в умовах трансформаційної економіки державне фінансування не може повною мірою покрити витрати вищих навчальних закладів, тому постає проблема ефективного використання коштів, що виділяє держава, і залучення коштів спонсорів та інвесторів [9]. На нашу думку, доцільно запозичити модель змішаного фінансування, яке ґрунтується на частковій платності навчання у ВНЗ та програмах пільгових цільових кредитів для здобуття вищої освіти. Водночас без чітко розробленого механізму функціонування пільгового кредитування навчання неможливо забезпечити з боку держави умов рівного доступу громадян до освіти. На сьогодні питання, яке гостро стоїть як перед органами управління освітою, так і перед керівниками навчальних закладів, доволі складне: що держава фінансує – навчальний заклад чи освітні потреби кожної людини? Від відповіді на це

питання залежать принципи і моделі фінансування здійснення одного з основних конституційних прав кожного українця – права на освіту [9].

Аналізуючи заходи розвитку людського потенціалу, передбачені нормативно-правовими актами в Україні, які мають не завжди постійний характер, відсутня системна політика розвитку людського потенціалу на всіх рівнях державного управління, питання якості життя також не визнано пріоритетом соціально-економічного розвитку України та її регіонів.

За умови подальшого зниження рівня розвитку людського потенціалу слід очікувати таких основних небезпек та ризиків: погіршення якісних характеристик відтворення населення; розширення діапазону маргіналізації населення, поява так званої категорії «неомаргіналів», тобто осіб з достатньо високим освітньо-професійним рівнем, які не знайшли прийнятого способу його реалізації; посилення гендерної нерівності, фемінізація бідності і безробіття; знецінення інвестицій в освіту, в результаті чого випускники ВНЗ будуть займати робочі місця, які не відповідають їх освітньо-кваліфікаційному рівню.

Доцільно збільшити інвестування у розвиток людського потенціалу та запровадити такі інституційні та програмні заходи щодо його розвитку:

- у державних та регіональних програмах соціально-економічного розвитку визнавати розвиток людського потенціалу як чинник зміцнення конкурентоспроможності держави і пріоритет соціально-економічного розвитку держави, а наслідки втрати людського потенціалу - як загрозу національній безпеці України;
- необхідно передбачити приведення рівня фінансування людського розвитку до рівня груп країн з відповідним рівнем ВВП на одну особу та розробити цільову програму стимулювання самозайнятості і підприємництва;
- унормувати питання благодійної діяльності у сфері фінансування соціальних програм, а у загальнонаціональній та регіональній програмах охорони здоров'я передбачити питання репродуктивного здоров'я населення;
- сформувати та забезпечити реалізацію концепції багатоканального фінансового механізму розвитку людського потенціалу, як системи фінансового

забезпечення і механізмів його фінансового регулювання, теоретико-методологічних положень, які розкривають роль людських ресурсів не тільки як економічного ресурсу, який приносить прибуток, але і як соціальної цінності суспільства в цілому.

Нагальним в Україні є комплексний підхід до формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу вітчизняної економіки. Він має ґрунтуватися на використанні бюджетної політики відтворювального та стимулюючого характеру у системі державного регулювання та дієвих механізмів залучення коштів підприємств та домашніх господарств до цього процесу.

Бюджетна політика, що сприяє розвитку людського потенціалу, має узгоджуватись з відповідними заходами державної політики в частині стимулювання економічного зростання, науково-технічного прогресу, створення сприятливих умов для підвищення рівня інвестиційно-інноваційної активності суб'єктів господарювання. У цьому аспекті вона має носити як стимулюючий, так і відтворювальний характер.

Важливим є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів, що забезпечуватиме умови для економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, соціальної сфери та зміцнення людського потенціалу. Механізм податкового регулювання як вагомий фінансовий інститут має забезпечувати достатній рівень надходжень до державного та місцевих бюджетів, стимулювати ділову активність, сприяти посиленню соціальної відповідальності суб'єктів господарювання та населення.

Комплексний підхід до формування та реалізації стратегії фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу вітчизняної економіки полягає у використанні відповідних інструментів та важелів системи бюджетного регулювання соціальних та економічних процесів, дієвих механізмів залучення коштів підприємств і домашніх господарств до цього процесу, що сприятиме підвищенню стійкості бюджетної системи та довгостроковому збалансованому економічному зростанню країни. Даний підхід передбачає використання фінансового забезпечення у взаємозв'язку з фінансовим регулюванням, визначення

конкретних методів та механізмів фінансового забезпечення для різних демографічних груп населення. На певному етапі становлення та удосконалення фінансово-економічних відносин виділяють домінуючі механізми фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу, зокрема бюджетний, податковий, кредитний, страховий. Зазначені механізми мають відповідні фінансові інструменти і важелі впливу на розвиток людського потенціалу.

Бюджетна політика повинна забезпечувати всебічний розвиток людського потенціалу та створювати сприятливі умови для довгострокового економічного зростання. Фінансово-бюджетні механізми підтримки галузей суспільного виробництва мають адаптуватись до змін стратегії соціально-економічного розвитку та забезпечувати структурні перетворення в економіці та соціальній сфері. Зростання соціальної спрямованості бюджету повинно бути спрямованим на виконання пріоритетних завдань суспільного розвитку, в тому числі стимулювання ринку зайнятості, забезпечення гідних умов та оплати праці, підвищення якісного рівня освіти та охорони здоров'я.

Важливим є удосконалення інституційного середовища системи фінансового забезпечення людського потенціалу, впровадження нормативно-правових актів регламентації економічного механізму регулювання цього процесу.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті проведеного дослідження теоретичних та практичних питань державного фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу зроблено такі висновки:

1. Розвиток людського потенціалу відображає економічні відносини між людьми у процесі зміцнення, мобілізації, удосконалення та реалізації їх здібностей, нагромаджених засобів, запасів своїх різноманітних можливостей за певних інституційних умов соціально-економічного середовища з метою досягнення суспільно-необхідних цілей. Фінансове забезпечення як ресурсна основа розвитку людського потенціалу, є невід'ємною складовою системи державного регулювання соціально-економічних процесів. Водночас його розмір обмежується заходами державної фінансової політики, зокрема бюджетної, що відображається у загальному обсязі коштів, які перерозподіляються через бюджет та частку бюджетних коштів, яка спрямовується на збереження і розвиток людського потенціалу.

2. Досвід розвинутих держав свідчить, що сучасна концепція фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу повинна будуватись на принципах довгострокового стратегічного підходу; використання програмно-цільового підходу до вирішення проблем розвитку людського потенціалу на основі середньострокового бюджетування, створення умов для безперервного навчання і розвитку людини, профілактики захворювань, інноваційності, диверсифікації джерел, орієнтації на використання міжнародних норм та стандартів, які встановлюють економічні та соціальні права людини.

3. Основними джерелами фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в Україні є кошти державного та місцевих бюджетів. Частка видатків на розвиток людського потенціалу у зведеному бюджеті України впродовж 2007 – 2017 рр. зросла на 7,3%, водночас по роках відмічаються значні коливання. Зросли видатки в розрізі функціонального призначення за 2007 - 2017 рр., зокрема на духовний та фізичний розвиток – на 0,6%, на освіту – 0,8%, на соціальний захист

та соціальне забезпечення – 6,6%. При цьому майже у 1,4 рази за аналізований період уповільнилися темпи зростання видатків на освіту.

4. Аналіз фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу показує, що на його формування суттєво впливає соціально-економічний стан країни в цілому так і кожного регіону окремо. Для того, щоб державна та регіональна влада могла здійснювати регулюючий вплив на фінансове забезпечення розвитку людського потенціалу, необхідно точно представляти, від яких конкретних соціально-економічних факторів він залежить, мати кількісні оцінки цієї залежності.

У величині та структурі ВВП відображаються об'єктивні співвідношення головних параметрів та факторів впливу на економіку країни, що стає основою при формуванні бюджету і його складових у контексті макроекономічного регулювання суспільно-економічних інтересів та управління бюджетними доходами. У цих умовах існують макроекономічна і бюджетна взаємозалежність, взаємозв'язок між ВВП і бюджетом, доходами і видатками держави, фінансуванням розвитку людського потенціалу.

5. Суспільні фінанси є елементом фінансової системи держави, основними елементами яких є: державні фінанси, котрі є державною власністю й витрачаються для реалізації загальнодержавних публічних інтересів; фінанси органів місцевого самоврядування, котрі є комунальною власністю й витрачаються для реалізації публічних територіальних інтересів, визнаних органами місцевого самоврядування відповідних територій; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, кошти яких не є державною чи комунальною власністю й витрачаються для реалізації суспільного інтересу в забезпеченні соціального захисту громадян, визнаного й гарантованого державою.

Роль суспільних фінансів є провідною у формуванні інноваційної компоненти людського потенціалу і водночас інтегруючою у взаємозв'язку освіти, науки, виробництва, влади та громадянського суспільства, що визначає перспективи фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу в

частині концентрації й ефективнішого використання коштів бюджету на пріоритетних напрямках та у галузях, які забезпечують всебічний розвиток людського потенціалу суспільства.

6. Фінансове забезпечення з державного та місцевих бюджетів виступає необхідною умовою розвитку людського потенціалу в кожній цивілізованій державі. При цьому основними методами фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу є кошторисний метод фінансування і програмно-цільовий метод.

Бюджетна політика повинна забезпечувати всебічний розвиток людського потенціалу та створювати сприятливі умови для довгострокового економічного зростання. Фінансово-бюджетні механізми підтримки галузей суспільного виробництва мають адаптуватись до змін стратегії соціально-економічного розвитку та забезпечувати структурні перетворення в економіці та соціальній сфері. Зростання соціальної спрямованості бюджету повинно бути спрямованим на виконання пріоритетних завдань суспільного розвитку, в тому числі стимулювання ринку зайнятості, забезпечення гідних умов та оплати праці, підвищення якісного рівня освіти та охорони здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром.-сті. – Донецьк. 2007. – 348 с.
2. Б'юкенен Дж. Суспільні фінанси і суспільний вибір – два протилежні бачення держави / Б'юкенен Джеймс М., Масгрейв Річард А.; [пер. з англ. А.Ю. Іщенко] – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 176 с. – (Актуальні світові дискусії).
3. Баластрик Л. О. Механізм реалізації соціальних функцій держави: інституційний аспект / Л. О. Баластрик // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 90–99.
4. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, Т. М. Камінська та ін. / за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2010. – 448 с.
5. Близнюк В. В. Людський потенціал: особливості формування для модернізації / В. В. Близнюк // Економіка і прогнозування. – 2011. – № 4. – С. 106–116.
6. Бобух І. М. Тенденції параметрів формування людського потенціалу України у міжнародному контексті / І. М. Бобух // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 3. – С. 334–341.
7. Бобух І.М. Економічна оцінка людського потенціалу України як елементу національного багатства / І.М.Бобух // ІДСД. - № 2009. – С.102 – 113.
8. Богдан Т. Стабілізаційна бюджетно-податкова політика та особливості її застосування в Україні / Т. Богдан, І. Богдан // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 3–16.
9. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період: монографія / Т.М. Боголіб. - К.: Т-во «Освіта України», 2005. - 324 с.
10. Боголіб Т. М. Вдосконалення фінансового забезпечення вищої освіти / Т. М. Боголіб // Вісник ТДЕУ. – 2006. – № 3. – С. 76–87.

11. Бужин. А. Человеческий капитал и эволюция производственных отношений / А. Бужин // Общество и экономика. – 2014. – № 1. – С. 179–187.
12. Бутко М. П. Інституційні складові використання людського потенціалу в трансформаційний період України / М. П. Бутко, С. М. Задорожна // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С.33-40.
13. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : монографія / Л. Л. Тарангул та ін. ; за заг. ред. Л. Л. Тарангул ; Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. – Ірпінь : Фенікс, 2012. – 531 с.
14. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень – вересень 2017 року / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-II) впровадження», USAID. – К., 2017. – 86 с.
15. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
16. Бюджетний менеджмент / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова [та ін.] ; за заг. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.
17. Василик Д.О. Теоретичні основи побудови бюджетного механізму / Д.О. Василик // Фінанси України. – 2000. - № 11. – С. 138 – 140.
18. Верьовіна І. М. Теоретико-практичні підходи щодо формування та використання людського потенціалу / І. М. Верьовіна // Актуальні проблеми державного управління. – 2012. – № 1. – С. 106–113.
19. Геець В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геець ; НАН України ; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. – К. : 2009. – 864 с.
20. Горкіна Л. П. Досвід та шляхи підвищення ефективності реалізації людського потенціалу в трансформаційній економіці України / Л. П. Горкіна // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2. – С.29-35.

21. Гріневська С. М. Бюджетна та соціальна політики: механізми регулювання / С. М. Гріневська, Р. М. Ганзуленко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2011. – С. 50–63.
22. Гріневська С. М. Управління бюджетними соціальними ресурсами регіону / С. М. Гріневська // Вісник економічної науки України. – 2014. – № 2. – С. 21–26.
23. Грішнова О.А. Людський розвиток / О.А.Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
24. Гузенко Г. М. Людський потенціал: сутність та пріоритетні напрямки розвитку в Україні / Г. М. Гузенко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Економіка. – 2010. – Вип. 10. – С. 30–41.
25. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: монографія / В.Г.Дем'янишин. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 496 с.
26. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014. – № 385. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
27. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І. О. Луніна ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К. : Наукова думка, 2006. – 432 с.
28. Дерій Ж. В. Механізм капіталізації людського потенціалу складові та їх взаємодія / Ж. В. Дерій // Економічний простір. – 2013. – № 79. – С. 69–77.
29. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів : монографія / І. О. Луніна та ін. ; за ред. д-ра екон. наук І. О. Луніної ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К. : 2010. – 319 с.
30. Длугопольський О.В. Публічні фінанси за умов фінансово-економічної кризи та трансформації світової економіки / О.В. Длугопольський // Фінанси України. – 2012. - №8. – С. 106-120.
31. Дяченко Я. Я. Пріоритетні напрями державного впливу на формування доходів бюджету / Я. Я. Дяченко, Л. М. Колесник, А. М. Цугунян // Фінанси України. – 2008 . – № 7. – С. 34–52.

32. Економіка України: національна стратегія розвитку : монографія/ Л. С. Гринів [та ін.] ; ред. Л. С. Гринів ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л. : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 444 с.
33. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т. соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
34. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / Под ред. д-ра экон. наук А.А.Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
35. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації/ В.Р.Сіденко, М.І.Скрипниченко, В.С.Пономаренко, І.Я.Чугунов та ін.; за ред. В.Р.Сіденка. – К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. – 648 с.
36. Калинина Т. В. Системный анализ человеческого потенциала общества / Т.В.Калинина, Е.В. Грязнова. - Нижний Новгород: Изд-во Гладкова О. В., 2007. – 83с.
37. Карлін М. Суть, структура, функції суспільних фінансів та їхнє місце в фінансовій системі України /М. Карлін // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – №19. – С. 44–49.
38. Козарезенко Л. В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу : монографія / Л. В. Козарезенко. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 412 с.
39. Комплексна Програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Постанова Правління Національного банку України 18.06.2015 № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15/print1452759975720930>
40. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е. М. Лібанової. – К. : Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
41. Конституція України від 28.06.1996: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

42. Корень Н. В. Концептуальні засади формування оптимальної структури бюджетних видатків / Н. В. Корень // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 2 (47). – С. 61–70.
43. Корецька С.О. Соціальна політика України: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія / С.О. Корецька. – Донецьк: Юго-Восток, 2010. – 455 с.
44. Кравченко Л. А. Проблеми фінансування розвитку людського капіталу / Л. А. Кравченко, К. П. Субоч // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту : тези доповіді Всеукр. наук.-практ. конф., 8-10 листоп. 2007 р. – Л. : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – С. 210–212.
45. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект: монографія / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук ; за ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріяни, 2005. – 400 с.
46. [Лагутін В. Д.](#) Бюджетна та монетарна політика: координація в трансформаційній економіці / В. Д. Лагутін ; Київський національний торговельно-економічний ун-т. – К. : КНТЕУ, 2007. – 248 с.
47. Ларіна Я.С. Розвиток людського капіталу в умовах глобалізації: монографія / Я.С. Ларіна, О.С. Брацлавська. – К.: ВЦ «Академія», 2012. – 248 с.
48. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: Монографія / Лисяк Л. В. – К.: НДФІ, 2009. – 600 с.
49. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність / Е. М. Лібанова // Економіка України. - 2014. - № 3. - С. 4-19.
50. Лібанова Е.М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття / Е.М. Лібанова. - Демографія та соціальна економіка: Науково-економічний та суспільно-політичний журнал 1(9) / 2008. – Київ. – 2008. С. 8-24.

51. Людський потенціал: механізми збереження і розвитку: Монографія / НАН України. Ін-т економіки пром-ті / О.Ф.Новікова, О.І.Амоша, В.П.Антонюк та ін. – Донецьк, 2008. – 468 с.
52. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки / за ред. Е.М.Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
53. Лютий І. Соціальні пріоритети фіскальної політики в посткризовий період / І. Лютий, Д. Осецька // Вісник Київського національного ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – 1 (154). – С. 28–33.
54. Максюта А. Бюджетна складова суспільного розвитку / А. Максюта, І. Чугунов // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2012. – № 3. – С. 45-54.
55. Момотюк Л.Є. Статистика фінансів: методологія та практика: [монографія] / Л.Є.Момотюк. – К.: ВПД «Формат», 2013. – 429 с.
56. Онищенко В.О. Напрями реформування фіскальної політики на регіональному рівні в Україні / В.О. Онищенко, В.Л. Стоєв // Ефективна економіка [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=678>.
57. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) / В.М. Опарін. – 2-ге вид., доп. І переоб. – К.: КНЕУ, 2002. – 240 с.
58. Осійчук М. С. Людський капітал: критерії оцінки й індикатори економіки знань / М. С. Осійчук // Фінанси України. – 2008. – № 7. – С. 28–33.
59. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
60. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>
61. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
62. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

63. Офіційний сайт Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи Національної академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/index.html#>.
64. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Доступний з <http://www.me.gov.ua/>
65. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.
66. Офіційний сайт статистичної служби Європейського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
67. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/info/T102755.html.
68. Положенко Д.В. Фінансова політика в умовах трансформації економіки України (1992-2008) / Д.В.Положенко. – К.: НДФІ, 2008. – 392 с.
69. Портна О. В. Архітектоніка сукупного фінансового потенціалу України: позитивні синергетичні ефекти та сукупні ризики. Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 122–127.
70. Портна О. В. Підвищення ефективності реалізації сукупного фінансового потенціалу України. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. Випуск № 9. С. 693–698.
71. Портна О. В. Формування та реалізація сукупного фінансового потенціалу України: монографія. Харків: ФОП Лібуркіна, 2017. 420 с.
72. Постанова Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки» від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-p>
73. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України за станом на 28.12.2014 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 28.12.2014 № 80-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)

74. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України за станом на 25.12.2015 р. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 25.12.2015 № 928-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
75. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України за станом на 21.12.2016 № 1801-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 21.12.2016 № 1801-VIII: Режим доступу:[http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua)
76. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України за станом на 07.12.2017 № 2246-VIII. [Електронний ресурс] : Верховна Рада України від 07.12.2017 № 2246-VIII: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
77. Прогноз демографічного розвитку України на період до 2050 року / Е.М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2007. — № 2. — С. 260-268.
78. Романенко О. Р. Фінанси : підручник / О. Р. Романенко. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 312 с.
79. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. В. С. Афанасьев. — М. : Эксмо, 2007. — 957 с.
80. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення: Монографія / А. М. Соколовська. — К.: Знання-прес, 2004. — 454 с.
81. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України ; [за ред. О. Г. Осауленка]. — К. : ТОВ «Август Трейд», 2013. — 552 с.
82. Статистичний щорічник України за 2013 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. - Київ : Консультант, 2015. - 586 с.
83. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України ; за ред. О.Г. Осауленка. - Київ : Консультант, 2014. - 533 с.
84. Статистичний щорічник України за 2015 рік /Відповідальний за випуск О. А. Вишневська. За редакцією І. М. Жук. — Київ: Державна служба статистики України, 2016. — 575 с.
85. Статистичний щорічник України за 2016 рік /Відповідальний за випуск О. А. Вишневська. За редакцією І. Є. Вернера. — Київ: Державна служба статистики України, 2017. — 611 с.

86. Стефанишин О.В. Людський потенціал економіки України: Монографія. - Львів: Видавн. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. - С. 16-51.
87. Стиглиц Дж.Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф; (пер. с англ.). – М.: Эксмо, 2011. – 512 с.
88. Сучасна бюджетна система : правила та процедури / [За заг. ред. В. В. Зубенка]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». – К., 2017. – 184 с.
89. Трансформація моделі економіки України. Ідеологія, протиріччя, перспективи / ред. В. М. Геєць. Інститут економічного прогнозування. – К. : Логос, 1999. – 497 с.
90. Фінанси / за ред. С. І. Юрія. – Тернопіль: ТАНГ, 2002. – 207 с.
91. Фінанси / за ред. І.О.Лютого. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. – 728 с.
92. Фінанси України: інституційні пертворення та напрями розвитку / За ред. І.Я.Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 844 с.
93. Фінансово-економічні умови формування інноваційного механізму: монографія / За ред. Л.І.Федулової, Т.М.Боголіб. – Л.: Корпорація, 2013. – 636с.
94. Чугунов І. Я. Еволюція розвитку соціальної складової державних фінансів // І. Я. Чугунов, Є.О.Максимчук. – Наукові праці НДФІ. – 2007. – Вип. 4 (41). – С. 3-13.
95. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку: монографія / І.Я. Чугунов. - К.: НІОС, 2003. – 488 с.
96. Чугунов І.Я. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу / І.Я. Чугунов, Л.В. Козарезенко // Вісник КНТЕУ. – 2017. – С. 116–132.
97. Чугунов І.Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання/ І.Я. Чугунов. – К.: НДФІ, 2005. – 259с.
98. Чугунов І.Я., Пасічний М.Д. Бюджетно-податкова політика економічного розвитку. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54-61.
99. Чугунов І.Я. Інституційна архітектоніка бюджетної системи / І.Я. Чугунов //Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3-10.

ДОДАТКИ

**Порівняльна характеристика тлумачення поняття
«людський потенціал»**

Автор	Визначення «людський потенціал»
Грішнова О.А.	Людський потенціал – це сформований або розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та інших продуктивних якостей, який цілеспрямовано використовуються в тій чи іншій сфері економічної діяльності
Маркарян А.С.	Людський потенціал – колективний суб'єкт суспільного виробництва, що має соціальну, демографічну, професійну, соціальну та кваліфікаційну структуру, взаємодія елементів якого забезпечує розвиток економіки
Шаульська Л.В.	Людський потенціал – сукупна здатність певної людської спільноти (народу, територіальної громади, трудового колективу підприємства тощо) і окремої людини до економічної і соціальної діяльності та розвитку
Соболева И.В.	Людський потенціал – це нагромаджений населенням запас фізичного і здоров'я, загальнокультурної і професійної компетенції, творчої, підприємницької і громадянської активності, який реалізується в різноманітних сферах діяльності
Сіденко С. В.	Міра втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації та їх здатність приносити дохід
Архангель-ський В. Н.	Людський потенціал – це здатність індивіда до самовираження, самоактуалізації і самореалізації
Пиц В.І.	- категорія, яка віддзеркалює внутрішню потенційну властивість людини; - соціально-економічна категорія, що являє собою наявні на певний час можливості: нагромаджений людиною запас генетично закладених природою обдарувань, здоров'я, навичок, мотивацій; а також здобуті знання та вміння людей, здатність до праці (фізичні, психологічні, світоглядні, соціальні, культурні, духовні риси і виробничі та творчі

	здібності, які людина може втілити в різних сферах суспільного виробництва за допомогою нових методів відтворення матеріальних, економічних і соціальних благ, духовних цінностей в суспільстві)
Юдін Б.Г.	визначає людський потенціал як узагальнену характеристику можливостей здійснення різних форм та видів діяльності, які властиві або окремому індивіду, або виділенім за певним критерієм (суспільним, культурним тощо) групам людей чи окремим країнам і групам країн
Стефанишин О.В.	1) людський потенціал відображає минуле, тобто є сукупність властивостей, нагромаджених людською економічною системою в процесі її становлення, та зумовлює її можливості щодо функціонування і розвитку 2) людський потенціал – здібності людини взагалі, які не залежать від їх використання у матеріальному чи нематеріальному виробництві 3) людський потенціал - це присвоєні «потенціали» людей (соціально-демографічні, освітньо-професійні, інтелектуальні, духовно-інформаційні, інноваційні, креативні, культурні) 4) людський потенціал суспільства – інтегральний показник граничної кількості і якості праці, якою володіє суспільство при певному рівні розвитку науки і технології, інформації, знань, співробітництва і довіри

Додаток Б

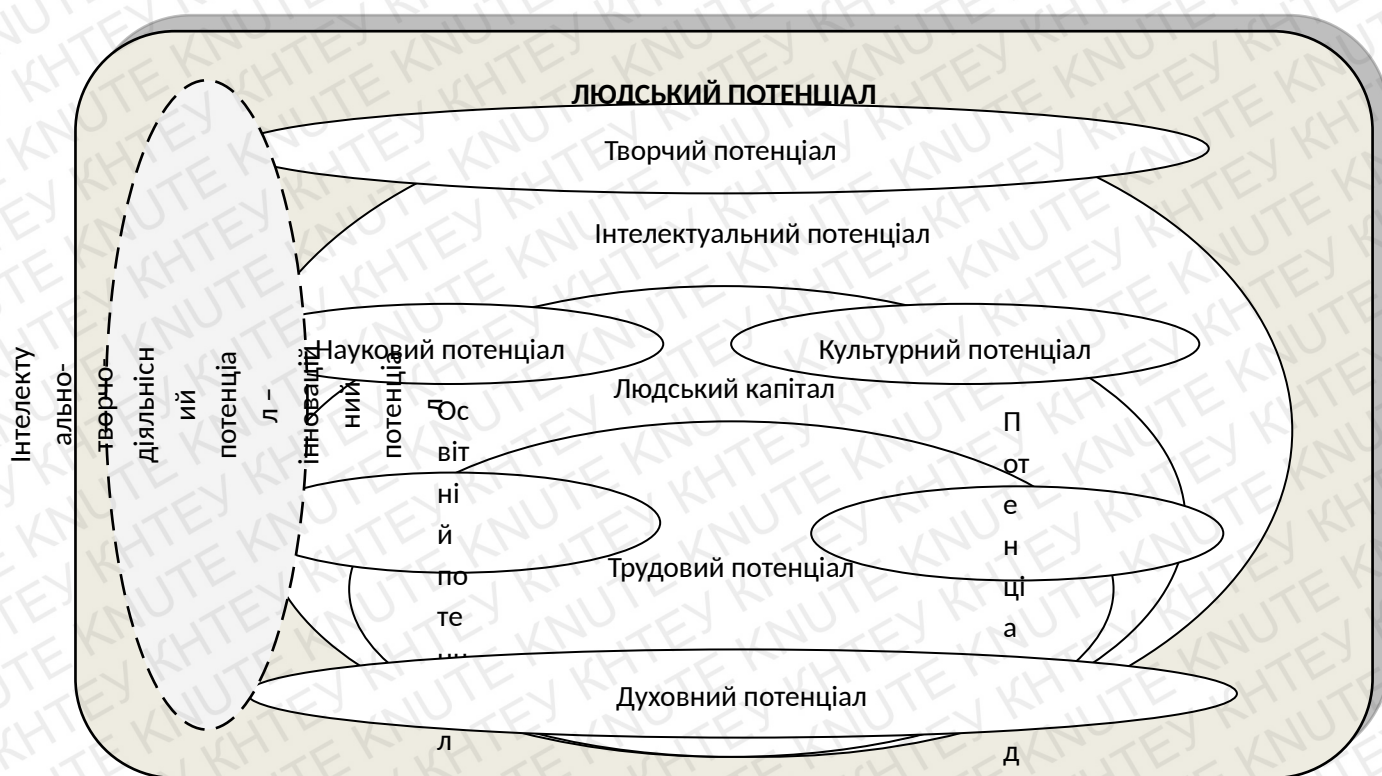

Рис. Б.1. Сутнісне наповнення людського потенціалу

Додаток В

Таблиця В. 1

Структура видатків місцевих бюджетів України, %

Стаття видатків	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	7,73	6,95	6,38	6,55	6,54	7,55	7,02	6,52	6,10	6,39	5,46	4,75	5,28	4,88	5,19
Оборона	0,003	-	—	—	—	—	—	—	—	—	0,001	0,001	0,001	0,001	0,004
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,97	1,2	0,41	0,37	0,16	0,18	0,12	1,59	0,14	0,16	0,12	0,09	0,10	0,11	0,11
Економічна діяльність	9,7	8,23	8,97	11,02	9,38	9,11	10,28	9,09	4,74	4,88	6,83	5,83	4,30	4,09	6,83
Охорона навколишнього природного середовища	0,19	0,23	0,58	0,71	0,51	0,43	0,41	0,38	0,52	0,36	0,49	0,52	0,45	0,39	0,53
Житлово-комунальне господарство	6,25	4,91	5,15	6,33	7,11	10,34	4,94	6,13	5,30	2,87	4,62	8,84	3,46	7,84	5,60
Охорона здоров'я	20,63	21,5	21,78	21,57	22,35	20,63	19,45	18,85	21,31	22,53	21,40	21,16	22,15	20,64	21,26
Духовний та фізичний розвиток	4,03	4,22	4,17	4,18	4,06	3,88	3,53	3,60	3,75	3,98	3,83	3,66	3,89	3,98	3,43
Освіта	23,7	25,6	27,37	27,56	31,51	28,57	27,83	28,35	31,45	31,93	32,61	32,04	33,93	31,66	29,99
Соціальний захист та соціальне забезпечення	17,0	17,23	18,17	17,67	15,65	14,75	18,40	16,74	20,01	22,05	23,15	22,49	25,71	25,46	25,94

Додаток Г

Таблиця Г.1

Структура видатків Державного бюджету України, %

Стаття видатків	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	24,0	19,3	14,0	12,0	10,6	11,3	9,7	9,0	10,3	11,4	12,0	11,1	12,4	15,3	17,9
Оборона	10,4	10,0	9,4	7,7	5,2	3,6	5,4	4,9	4,0	3,7	4,0	3,7	3,7	6,4	9,0
Громадський порядок, безпека та судова влада	11,7	13,2	10,2	9,6	9,0	7,3	10,5	10,3	10,0	9,4	9,7	9,2	9,7	10,4	9,5
Економічна діяльність	15,6	15,7	16,4	18,8	12,6	15,6	17,1	16,0	13,7	11,9	13,4	12,5	10,2	8,0	6,4
Охорона навколишнього природного середовища	1,7	1,5	1,3	1,1	0,9	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,0	1,1	0,6	0,7
Житлово-комунальне господарство	0,04	0,1	0,1	0,2	0,1	4,6	0,4	0,2	0,1	0,3	0,1	0,1	0,02	0,03	0,00 4
Охорона здоров'я	4,0	4,5	4,2	4,3	3,1	11,2	3,6	3,1	3,1	2,9	3,1	2,9	3,2	2,5	2,0
Духовний та фізичний розвиток	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	2,5	1,1	1,2	1,3	1,7	1,1	1,4	1,3	1,1	1,1
Освіта	11,6	14,0	10,2	8,9	8,8		8,7	8,9	9,9	9,5	8,2	7,6	7,7	6,7	5,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,8	20,5	12,1	15,3	28,0	19,3	16,8	21,0	21,2	22,8	19,1	19,0	21,9	18,7	18,0

Додаток Д

Таблиця Д.1

Структура видатків Зведеного бюджету України, %

Стаття видатків	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	17,0	14,2	13,2	12,0	10,9	11,3	10,7	10,0	10,8	11,9	12,0	11,1	12,2	14,7	17,3
Оборона	6,2	5,9	7,0	6,0	4,2	3,6	4,2	3,8	3,1	3,0	3,2	2,9	3,0	5,2	7,7
Громадський порядок, безпека та судова влада	7,6	8,4	7,7	7,7	7,2	7,2	8,2	8,8	7,9	7,6	7,8	7,4	7,8	8,6	8,1
Економічна діяльність	12,6	11,9	16,1	19,1	13,6	15,6	17,9	16,6	12,9	11,6	13,7	12,7	10,0	8,3	8,3
Охорона навколишнього природного середовища	1,2	1,1	1,2	1,2	0,9	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,9	1,1	1,1	0,7	0,8
Житлово-комунальне господарство	2,8	2,3	2,4	2,6	2,8	4,6	2,6	2,9	2,4	1,4	2,1	4,1	1,5	3,4	2,3
Охорона здоров'я	11,6	12,5	12,8	11,9	10,9	11,2	11,8	10,9	11,9	11,8	11,7	11,9	12,2	11,0	10,5
Духовний та фізичний розвиток	2,3	2,4	2,7	2,6	2,4	2,5	2,5	2,6	2,7	3,1	2,6	2,8	2,7	2,7	2,4
Освіта	17,8	20,3	19,8	17,9	18,9	19,3	19,6	19,7	21,7	21,1	20,7	20,1	20,1	19,1	16,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,9	21,0	17,1	19,0	28,2	23,7	21,5	24,0	25,6	27,7	25,3	25,5	28,7	26,4	25,9

Додаток Е

Таблиця Е. 1

Видатки місцевих бюджетів України, % ВВП

Стаття видатків	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	0,71	0,79	0,81	0,77	0,79	1,05	1,0	1,0	0,9	1,0	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
Оборона	0,0005	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,002	0,002
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,12	0,14	0,05	0,04	0,02	0,02	0,02	0,2	0,02	0,03	0,02	0,02	0,01	0,02	0,02
Економічна діяльність	1,18	1,01	1,13	1,29	1,14	1,27	1,5	1,3	0,7	0,8	1,0	1,0	0,6	0,6	1,0
Охорона навколишнього природного середовища	0,01	0,02	0,07	0,08	0,06	0,06	0,8	0,1	0,1	0,06	0,1	0,09	0,1	0,06	0,1
Житлово-комунальне господарство	0,76	0,60	0,65	0,74	0,86	1,44	0,7	0,9	0,8	0,5	0,7	1,5	0,5	1,1	0,8
Охорона здоров'я	2,51	2,64	2,75	2,52	2,71	2,87	2,8	2,8	3,2	3,7	3,3	3,5	3,3	2,9	3,0
Духовний та фізичний розвиток	0,49	0,52	0,53	0,49	0,49	0,54	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5
Освіта	2,89	3,14	3,46	3,23	3,82	3,98	4,0	4,2	4,7	5,2	5,0	5,3	5,1	4,5	4,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	2,07	2,12	2,30	2,07	1,90	2,05	2,7	2,5	3,0	3,6	3,5	3,7	3,9	3,6	3,7

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Видатки Державного бюджету України, % ВВП

Стаття видатків	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	3,89	3,0	2,9	2,8	2,7	2,6	2,3	2,3	2,7	3,5	3,4	3,3	3,4	4,1	5,2
Оборона	1,69	1,6	2,0	1,8	1,3	1,2	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1	1,1	1,0	1,7	2,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,90	2,1	2,1	2,2	2,3	2,3	2,5	2,6	2,6	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8	2,8
Економічна діяльність	2,53	2,5	3,4	4,1	3,2	3,8	4,1	4,1	3,6	3,7	3,8	3,7	2,8	2,2	1,9
Охорона навколишнього природного середовища	0,27	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,1	0,05	0,03	0,09	0,03	0,03	0,01	0,01	0,001
Охорона здоров'я	0,65	0,7	0,9	1,0	0,8	0,8	0,9	0,8	0,8	0,9	0,9	0,8	0,9	0,7	0,6
Духовний та фізичний розвиток	0,20	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,5	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3
Освіта	1,89	2,2	2,1	2,1	2,3	2,2	2,1	2,3	2,6	2,9	2,3	2,2	2,1	1,8	1,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	3,22	3,2	2,5	3,5	7,2	5,6	4,1	5,4	5,6	7,0	5,4	5,6	6,1	5,1	5,2

Додаток 3

Таблиця 3.1

Видатки Зведеного бюджету України, % ВВП

Стаття видатків	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальнодержавні функції	4,62	3,80	3,75	3,56	3,51	3,66	3,4	3,3	3,6	4,6	4,2	4,0	4,2	4,8	5,9
Оборона	1,69	1,57	1,97	1,79	1,34	1,17	1,3	1,2	1,1	1,2	1,1	1,1	1,0	1,7	2,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	2,06	2,23	2,19	2,28	2,32	2,34	2,6	2,9	2,7	2,9	2,8	2,7	2,7	2,8	2,8
Економічна діяльність	3,41	3,19	4,57	5,42	4,38	5,05	5,6	5,4	4,4	4,4	4,8	4,6	3,5	2,7	2,8
Охорона навколишнього природного середовища	0,32	0,29	0,34	0,34	0,28	0,30	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,2	0,3
Житлово-комунальне господарство	0,77	0,62	0,68	0,77	0,89	1,47	0,8	0,9	0,8	0,6	0,7	1,5	0,5	1,1	0,8
Охорона здоров'я	3,16	3,34	3,63	3,52	3,51	3,63	3,7	3,5	4,0	4,5	4,1	4,3	4,2	3,6	3,6
Духовний та фізичний розвиток	0,63	0,63	0,77	0,78	0,78	0,80	0,8	0,8	0,9	1,2	0,9	1,0	0,9	0,9	0,8
Освіта	4,85	5,43	5,60	5,31	6,07	6,21	6,2	6,4	7,3	8,1	7,3	7,5	7,2	6,3	5,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	5,68	5,60	4,85	5,60	9,09	7,63	6,7	7,8	8,6	10,6	8,9	9,3	9,9	8,7	8,9

Додаток И

Таблиця И.1

Перерозподіл ВВП через видаткову частину бюджетної системи України, %

Рівень бюджетної системи	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Місцеві бюджети	12,2	12,3	12,6	11,7	12,1	14,1	14,5	14,7	14,9	16,2	15,3	16,5	15,1	14,2	14,1
Державний бюджет	19,7	19,7	20,9	23,0	25,6	25,5	24,2	25,5	26,5	30,8	28,2	29,3	27,6	27,1	29,1
Зведений бюджет	27,1	26,8	28,2	29,4	32,1	32,6	31,4	32,6	33,7	38,3	35,3	36,4	34,7	33,0	34,3